

Ellen Meiksins Wood

En ny ”sann” socialism – forts

Nedan återges i svensk översättning de fyra avslutande kapitlen i boken *The Retreat from Class – A New ”True” Socialism* [Övergivandet av klassbegreppet. En ny ”sann” socialism]. De följande avsnitten kompletterar de fyra första kapitlen som redan finns översatta, se [Övergivandet av klassbegreppet. En ny ”sann” socialism](#) (där även nedanstående avsnitt är tillfogade).

Innehåll

9. Socialism och demokrati	1
10. Kapitalism, liberalism och socialism	7
11. Socialism och ”Universella mänskliga nyttigheter”	23
12. Slutsatser	31

I det följande diskuterar Meiksins bl a demokratins klasskaraktär: Kan det vara så att den i själva verket är klasslös, dvs inte klassbunden? I så fall borde man kunna använda den till att avskaffa kapitalismen. Svaret på den frågan är därför av stor vikt för valet av socialistisk strategi. Dagens vänsterpopulister (med ”post-marxisterna” Ernesto Laclau och Chantal Mouffe i spetsen) anser att svaret är ja. Meiksins Wood anser däremot att de är helt fel ute.

OBS: Förkortningen **NSS** förekommer ofta nedan. Den står för den ”Nya Sanna Socialismen”. Att kritiskt analysera vad detta begrepp står för och leder fram till är ett av huvudmålen för Meiksins Wood.

9. Socialism och demokrati

Vi har påpekat att en viktig beståndsdel av programmet för *Den nya sanna socialismen* (NSS) är att avskilja de socialistiska målen från klassernas materiella målsättningar och lägga en ny tonvikt på "icke materiella", universella, humanistiska mål – som demokratisk kontroll, fred, en hälsosam miljö och livskvalitet, eller tillfredsställelse av "primära mänskliga behov".

Bland dessa mål är demokratin det mest allmänna och det som blivit föremål för den mest systematiska teoribildningen. Som ett politiskt program går det faktiskt att mer eller mindre identifiera NSS med den strategi för "demokratisering", som mest fullständigt, men inte enbart, utvecklats av eurokommunistiska teoretiker. Spårar man programmet för demokratisering till dess rötter och de antaganden som ligger till grund för det, kan det säga oss en hel del om NSS-projektet i allmänhet. Med största säkerhet kommer alla misstankar om att projektet kan ha antidemokratiska och elitistiska konsekvenser att utsättas för en ytterst grundlig test.

I en antologi med titeln *Marxism and Democracy*, som ursprungligen presenterades vid en konferens som sociologigruppen inom det brittiska kommunistpartiet anordnade i december 1978, lägger redaktören Alan Hunt fram en syn på demokrati, som skulle kunna godtas av alla nya "sanna" socialister. Där framhålls den demokratiska praktikens "relativa autonomi" och "obestämbarhet":

Olika former av demokratiskt agerande och organisering bär inte automatiskt på någon klasstämpel. Det finns inget specifikt "borgerligt" med parlamentsval. De går heller inte att mot detta ställa ett system av direkt avsättbara delegater som kärnan i den proletära demokratin. De klassmässiga konsekvenserna av ett demokratiskt agerande är bara resultatet av maktbalansen vid en viss tidpunkt. Parlamentarisk demokrati är därmed borgerlig bara i den meningen att den historiskt har existerat under förhållanden där bourgeoisien varit den hegemoniska klassen ...

Målet för en socialistisk revolution måste därför ses som ett fullbordande, i motsats till krossande, av det historiska stadium som inleddes med kapitalismens födelse. Det avgörande villkoret för detta framsteg är att man avlägsnar de hinder som den specifikt kapitalistiska organisationen av det ekonomiska och sociala livet har tvingat fram ... Demokratins förverkligande innebär således inte att den borgerliga demokratin krossas, utan att den fulländas, befrias från de kapitalistiska förhållandenas odemokratiska ramar. Politisk tävlan, representativt styrelsesätt och politiska rättigheter har inget ohistoriskt kapitalistiskt över sig, utan utgör delar vars omvandling gör det möjligt att förverkliga det socialistiska projektet ...

En politisk framtidsplan som betonar nödvändigheten och möjligheten att utvidga demokratin som en förutsättning för socialistiska framsteg, kräver en radikalt annorlunda syn på den socialistiska strategin. För det första krävs en förändrad strategi av allianser, där problemet inte längre handlar om hur andra klasser, t ex småbourgeoisien eller bönderna, ska kunna reduceras till underordnade partners till arbetarklassen. Om klasser inte betraktas som homogena enheter blir följden att politiska krafter inte med nödvändighet har någon direkt koppling till klasser ...

Demokratins begränsningar inom det kapitalistiska samhället härrör i huvudsak från dess formella karaktärsdrag. Huvudargumentet i denna antologi är att det inte utgör någon absolut barriär.¹

Det borde inte råda någon oenighet om att socialismen kan beskrivas som en utvidgning av den demokratiska kontrollen ända ner till själva grunderna för samhällets organisering. Denna princip är i sig själv dock inte det som skiljer NSS från andra uppfattningar om socialismen. Den avgörande skillnaden ligger i att demokratin görs till något abstrakt och autonomt, betoningen av den borgerliga demokratin "obestämbarheten" och dess avsaknad av varje form av klasskaraktär, och framför allt övertygelsen om att den borgerliga demokratin (relativa?) autonomi skulle göra det möjligt att i princip förvandla den till socialistisk

¹ Alan Hunt, red., *Marxism and Democracy*, London, 1980, sid. 16-18.

demokrati. Socialismen blir därmed bara en fullbordan av kapitalismen och övergången från den ena till den andra kan då ses som en friktionsfri kontinuitet.

Allt detta innebär också, att även om klassmotsättningen mellan kapital och arbete förblir avgörande på det "ekonomiska" området, så är det inte nödvändigtvis den viktigaste motsättningen på politisk nivå. Om den vore det skulle det inte längre gå att se övergången från kapitalism till socialism som något smidigt och obrutet, eftersom den processen skulle avbrytas i samma stund som antagonistiska klassmotsättningar uppstår. I stället för klasser blir de centrala kategorierna på politisk nivå politiskt upprättade enheter, ofta betecknade som "maktblock" eller rent av "byråkrati" på ena sidan och "folket" på den andra. Båda dessa kategorier – men i synnerhet den senare – går i princip att utvidga i det oändliga med ideologiska och politiska medel. Uppgiften för en socialistisk strategi blir att mer eller mindre oberoende av klass, och beroende på rådande omständigheter och de existerande samhällsliga gruppernas olika mottaglighet för den demokratiska diskussionen, sätta ihop "folket" ur de krafter som står till buds, och därefter leda detta "folk" mot "maktblocket" eller "byråkratin" i syfte att utvidga demokratin bortom den borgerliga demokratins formella och politiska begränsningar.

Även om "folket" uppfattas som oberoende av klass och i sig inte bestäms av klass, så omtalas det i vissa formuleringar fortfarande som en allians mellan de klasser som är mest benägna att hysa känslor riktade mot maktblocket. I andra formuleringar är avskiljandet från klass mer fullständigt. T ex skriver Barry Hindess: "Problemet består inte av att fastställa demokratins klasskaraktär, att bestämma klasskaraktären hos olika politiska krafter, att bygga allianser mellan klasser och andra intressen eller vad det nu kan handla om. Det består av att på ett effektivt sätt mobilisera stöd för socialistiska målsättningar bland de krafter, kampformer och ideologier som är verksamma i enskilda samhällen."² Den tydliga innebörden är att de avgörande krafterna varken direkt eller indirekt behöver formeras med hjälp av klassmässiga relationer. Det verkar som om alla kontakter mellan de politiskt betydelsefulla krafterna – som "folket" – och klasskrafterna bara kommer att ske slumpmässigt eller "konjunkturbundet".

När den politiska kampen därigenom i varierande grad avskiljs från klasskonflikter tycks all nostalgisk uppslutning kring den marxistiska doktrinen att klasskampen är drivkraften i övergången från kapitalism till socialism vara avhängig av principen (vilket, som vi sett, uttrycks av Chantal Mouffe), att "klasskamp" inte kräver klassmässiga aktörer. I varje fall separeras här övergångens drivkraft från klassintressen och omlokaliseras till abstrakta demokratiska impulser, som även om de "konjunkturrellt" kan sammanfalla med vissa klassintressen är självständiga i förhållande till dem.

Det bästa som går att säga om denna inställning är att det den erbjuder som lösning inte är mycket mer än en omformulering av frågan. Visst är det viktigt att betona att demokratin tillhör socialismens väsen och att en viktig uppgift för den socialistiska rörelsen är att återerövra den demokratiska kampens terräng, som alltför ofta har överlämnats till den "liberala" eller "borgerliga" politiken. Med sina abstraktioner och sin autonomisering av demokratin bidrar NSS inte med mycket för att föra frågan framåt. Utvidgningen av demokratin, som här behandlas som ett medel, en strategi, för byggandet av socialismen, är inte på minsta vis något medel eller någon strategi, utan i stället det mål som måste uppnås. Om den demokratiska kampen inte bara handlar om att förbättra tillämpningen av borgerligt demokratiska former, utan också, som Bob Jessop gör gällande, omfattar de underliggande "grundläggande samhällsrelationerna", då "kräver förverkligandet av demokratin" framför allt "en omorganise-

² Barry Hindess, "Marxism and Parliamentary Democracy", i Hunt, sid. 42.

ring av produktionsförhållandena för att avskaffa den klassbaserade ojämlikheten vad gäller politiska rättigheter”³, och då är vi i realiteten tillbaka där allt började.

Den omformulering av det socialistiska projektet som Hunt, Hindess, Jessop, m fl, står för blir bara ett vagt begrepp för just de problem som måste lösas. Det är bara ett teoretiskt trolleri-trick, en lek med ord, som får strategin med att utvidga den borgerliga demokratin att likna en metod för att fullborda övergången till socialismen och få omvandlingen av en ”folkligt demokratisk” rörelse till en socialistisk att framstå som något relativt oproblematiskt. Det beror för det första på att man smälter samman olika betydelser och aspekter av ”demokrati” och gör frågan om socialistisk demokrati till något rent kvantitativt, en fråga om *utvidgning*, *expansion*. Vi tappar bort den klyfta som finns mellan de demokratiska former som är förenliga med kapitalismen och de som utgör en djupgående utmaning mot den. Vi förmår inte längre urskilja klyftan i ”demokratiseringens” kontinuitet, en klyfta som just har att göra med konflikten mellan olika klassintressen. Med andra ord förleds vi att tro att kampen mellan kapitalism och socialism bara är en kamp om olika former av demokrati, och att glömma att skiljelinjen mellan de båda formerna återfinns exakt där grundläggande klassintressen kolliderar.

I samma antologi gör Colin Mercer en lista över ”de många olika definitionerna” av demokrati i syfte att visa att marxister har misstagit sig när de ”gjort demokratin klassbestämd”. Detta, påstår han, är ”likadant som den liberala statens egen syn på den”, dvs kapitalismens anspråk på ensamrätt på demokrati.⁴ Mercer försöker utmana detta genom att framhålla olika betydelser av ”demokrati”, där många inte har någon koppling till kapitalismen och skiljer sig rätt avsevärt från borgerlig demokrati. Hans slutsats är att begreppet demokrati kan innebära

en komplexitet som gör det omöjligt att svepa in ordet och demokratin verklighet i någon av dess tänkbara betydelser – dess representativa form, dess folkliga form eller dess klassmässiga form. I själva verket måste den innefatta alla dessa. Det finns ingen ren ”borgerlig” demokrati som enkelt går att ställa i motsättning till ’proletär’ demokrati eller ersätta den genom revolutionär ordgivning. Att ge uttryck för dessa olika innebörder av demokrati är avgörande för att kunna utveckla ett övergångsbegrepp i marxistisk teori och praktik, som överger den förenklade motsättningen mellan ”formell” och ”direkt” demokrati och de strategiska modeller som hänger ihop med detta synsätt.⁵

Den svaga punkten i detta argument är uppenbar. Själva mångfalden betydelser av begreppet demokrati illustrerar skillnaderna mellan borgerlig demokrati och andra former, och det är just för att dessa betydelser har blandats ihop som kapitalismen har kunnat göra anspråk på ensamrätten till demokrati och fått oss att likställa demokratin som sådan med dess borgerligt demokratiska former. Ja, givetvis måste det vara målet för socialismen att införa demokrati i all dess variationsrikedom – bl a utvidga de borgerligt-demokratiska former, som skyddar mot godtycke och inte bara utgör en täckmantel för kapitalistiskt herravälde. Men egentligen är det just detta mål som får socialismen att hamna på grundläggande kollisionskurs med kapitalismen. Det är just mångfalden av aspekter i socialismens definition av demokrati, som gör att det inte går att se övergången från kapitalism till socialism som enbart en utvidgning och ett fullbordande av de demokratiska former som kapitalismen gett upphov till. Att utvidga den borgerliga demokratin kan vara viktigt i sig, men det finns en kvalitativ skillnad mellan demokrati i formellt-juridisk mening och demokrati i exempelvis betydelsen av fritt associerade producenter som skapar sin egen organisering. Att en del institutioner från det förra systemet inte nödvändigtvis står i ett fientligt förhållande till det senare innebär inte att alla de samhällsliga intressen som är förenliga med det ena också är förenliga med det andra. Det kan hända att vissa klassintressen som är förenliga, och till och med betjänas av, borgerligt demo-

³ Bob Jessop, ”The Political Indeterminacy of Democracy”, i Hunt, sid. 63.

⁴ Colin Mercer, ”Revolutions, Reforms or Reformulations? Marxist Discourse on Democracy”, i Hunt, sid. 109.

⁵ *Ibid.*, sid. 110.

kratiska former står i orubblig motsättning till demokrati på produktionens område. Att obekymrat hålla fast vid att politik och ”ekonomi” inte alltid sammanfaller och att demokratin är klassmässigt ”obestämbar” kan skymma det faktum att samtidigt som liberal demokrati är förenlig med kapitalism just på grund av att den lämnar produktionsförhållandena orubbade, så innebär socialistisk demokrati definitionsmässigt en omvandling av produktionsförhållandena.

I själva verket avspeglar principen om att inte sammanfalla en grundläggande förutsättning för den kapitalistiska politiska ideologin, just den skarpa åtskillnaden mellan politik och ekonomi eller det sociala området. Det är denna åtskillnad som möjliggör utvecklingen av liberalt-demokratiska former samtidigt som de kapitalistiska produktionsförhållandena förblir orubbade. Det är den skiljelinjen som förpassar ”demokratin” till en politiskt-juridisk sfär och definitivt utesluter den från allt som har med sociala relationer att göra. Den kapitalistiska ideologins hegemoni beror på att den kunnat göra åtskillnad mellan principerna för medborgerliga rättigheter och de regler som gäller på icke politiska områden.

Givetvis måste ett angrepp på kapitalismens hegemoni ske genom att utmana denna ideologiska uppdelning och utvidga betydelsen av demokrati, men problemet är inte bara språkligt. Uppdelningen mellan de sfärer där kapitalismen kan tillåta demokrati (och även där bara upp till en viss punkt) och de områden där detta inte går, svarar mot den oöverstigligena skillnaden mellan antagonistiska klassintressen. Här, om inte förr, måste det komma till ett brott i kontinuiteten i övergången från en form av demokrati till en annan. Här, om inte förr, kommer med andra ord klassproblematiken att bli avgörande – och aldrig så många verbala trick kan inte trola bort den frågan.

Att borgerlig demokrati är ”obestämd” och i princip klasslös har varit den grundläggande utgångspunkten för socialdemokratiens program, precis som det också är utgångspunkten för NSS. Innan vi går in på några av felaktigheterna med detta axiom, måste det betonas att dess betydelse varit rejält överdriven. Även om vi godtar att den liberala demokratiens politiska och juridiska former inte är klassbestämda och inte nödvändigtvis tjänar kapitalets intressen, så återstår frågan vad det får för betydelse för övergången från kapitalism till socialism. Kommer övergångens karaktär att bero mindre på den borgerliga demokratiens klasskoppling än på socialismens specifika klassinnehåll? Försöker inte NSS få oss att inte bara gå med på att liberal demokrati är ”obestämd”, utan att också socialistisk demokrati är det, i den meningen att den inte utgör någon grundläggande utmaning mot något som helst klassintresse och att alla klasser har samma intresse av att genomföra den? Det är förstås sant att socialismens styrka består i dess unikt legitima anspråk på ”obestämbarhet”, eller mer exakt på att vara universell – som representant för hela mänsklighetens intressen gentemot speciella klasser, men framför allt på att uppfyllandet av detta anspråk förutsätter att alla klasser och utsugning som grundas på klassrelationer avskaffas. Men för detta måste det socialistiska projektet också i första hand företräda vissa klassintressen och motsätta sig andra. Därmed vilar hela NSS-projektet, precis som mer traditionellt socialdemokratiska projekt, i den mån det utgår från den borgerliga demokratiens ”obestämbarhet” och att se socialismen som blott och bart en utvidgning av borgerligt demokratiska former, på ett logiskt felsslut. Varken klasslösheten hos dessa former eller att liberala demokratiska institutioner formellt kan vara förenliga med socialismen säger oss särskilt mycket om villkoren i kampen för socialismen och de hinder som finns för det.

Den oreda som kännetecknar NSS-projektet illustreras av följande typiska konstaterande: ”... när man väl har godtagit att det inte finns någon kinesisk mur mellan ’borgerlig’ och ’proletär’ demokrati blir leninismens tal om att ’krossa borgarstaten’ helt verklighetsfrämmande. Det kommer att uppstå konflikter mellan olika typer av institutioner, men inte

nödvändigtvis någon oförsonlig motsättning.”⁶ Vad menar man då med att säga att det inte finns någon ”kinesisk mur”? I bästa fall att den parlamentariska demokratins institutioner som sådana inte står i någon antagonistisk motsättning till socialismen, att förutsättningen för socialism inte är att de måste rivas ned, att de i sig inte är oanvändbara för socialister i kampen för att omvandla samhället, och kanske rent av att de kan komma till användning även sedan kapitalismen har krossats. Med vissa modifieringar är det inga orimliga tankegångar, i varje fall kan de tjäna som en användbar motvikt till okritiska tillämpningar av leninistiska principer, som behandlar de liberalt-demokratiska formerna som om de så fullständigt och exklusivt ”motsvarar” kapitalismen att de kan avfärdas – och till och med måste krossas – som fiender till socialismen. Detta är något som vi kommer att återvända till. Det finns emellertid mer att säga om argumentet om ”obestämlighet” än så. Att det inte finns någon ”kinesisk mur” mellan olika former av demokrati innebär att demokrati ”först kan utvecklas under kapitalismen och sedan efter den”, och uppenbarligen också att en fokusering på demokrati i kampen för att omvandla samhället kan överbrygga motsättningar mellan socialister och icke socialister. Med andra ord kan övergången från liberal demokrati till socialistisk demokrati ske genom mer eller mindre icke-antagonistisk utveckling där en uppsättning demokratiska institutioner omärkligt omvandlas till något annat genom utvidgning och genom att ersätta brister och fylla ut tomrum.

Vad allt detta betyder är att övergången från kapitalism till socialism genom några begreppsmässiga trick förvandlats till en relativt icke-antagonistisk form av institutionella reformer. Men blir omvandlingen av samhället och produktionsförhållandena mindre besvärlig och antagonistisk bara för att vi talar om utvidgning av demokrati och inte om övergång från kapitalism till socialism. När t ex Geoff Hodgson påstår att även om ”det är tänkbart att framtida händelser kommer att leda till en nedvittring av eller slutet för den begränsade demokrati som överlever under kapitalismen”, så är inte det oförenliga mellan kapitalism och demokrati ”något förutbestämt eller oundvikligt”⁷, hur långt är han då beredd att gå? Är någon som helst mängd demokrati förenlig med kapitalismen? Om inte, och om det finns en punkt där utvidgningen av demokratin definitionsmässigt innebär slutet för kapitalismen eftersom det innebär slutet för det kapitalistiska väldet och utsugningen, kommer då denna punkt att passeras obemärkt bara för att vi talar om en förändring genom att stegvis utvidga demokratin, och inte en revolutionär förändring av produktionsförhållandena?

Egentligen handlar debatten inte om den parlamentariska demokratins institutionella former. Som vi kommer att få se i nästa kapitel, går det att argumentera för att åtminstone en del av dessa former kan vara till nytta också under socialismen. Men det avgörande är att den liberala demokratin förutsätter en åtskillnad mellan politiska rättigheter och makten över det ekonomiska och sociala området, och dessutom en inskränkt och formalistisk uppfattning om politisk demokrati som sådan. Denna åtskillnad utgör en av kärnpunkterna i den liberala demokratin, det är inte bara en brist i systemet. Parlamentarisk demokrati är inte bara en form av representation, det handlar om en speciell uppdelning av maktsfärer, en specifik definition och avgränsning av de sfärer där demokratiska principer kan tillåtas råda. Den förnekar i själva verket, som vi har sett, demokrati i betydelsen av folkmakt. Och den begränsningen är själva grunden för privategendomen och den ställning den har i det kapitalistiska samhället. Under andra former av ägande och utsugning är ägandets utsugningskaraktär beroende av enheten mellan den politiska och den ekonomiska makten, vilket innebär att de politiska rättigheterna förblir ensidiga. Under kapitalismen, där makten till utsugning inte vilar direkt på exklusivt innehav av politisk makt utan på absolut privategendom som producenterna är

⁶ Geoff Hodgson, *The Democratic Economy: A New Look at Planning, Markets and Power*, Harmondsworth, 1984, sid. 55.

⁷ *Ibid.*, sid. 123.

uteslutna från, är det möjligt (men inte nödvändigt) att utvidga de politiska rättigheterna mer eller mindre i universell mening – men då är den makt som egendom ger beroende av en sträng åtskillnad mellan de politiska och ekonomiska sfärerna. Detta är ett strukturellt drag hos kapitalismen och det innebär att alla försök att förena dessa olika sfärer, i varje fall när kapitalisternas makt och egendom hotas, kommer att leda till alla de motsättningar och strider som föregår den avgörande striden mellan utsugare och utsugna klasser. Ingen socialistisk strategi kan tas på allvar om den bortser från eller skymmer de klassgränser som gör att varje utvidgning av demokratin blir ett hot mot kapitalismen.

Chantal Mouffe är idag vänsterpopulismens främste förespråkare. Foto: Wikimedia Commons

Det finns en annan risk med denna betoning av demokratin ”obestämbarhet”, något vi sett i Laclaus och Mouffes syn på den ”demokratiska revolutionen”. Sannolikt skulle åtminstone en del av de som har medverkat i Hunts bok vilja ta avstånd från Laclaus och Mouffes mer extrema formuleringar, men det finns en viss logik i att skilja demokrati från dess sociala grund och som leder till sådana extrema uppfattningar. När ”demokrati” hos NSS berövas sin koppling till specifika sociala intressen blir den till ett abstrakt ideal. Om detta som politiskt mål avspeglar drivkrafterna hos någon som helst existerande samhällslig varelse, och inte bara är något abstrakt gott som saknar förmåga att leda till kollektivt samhällsligt agerande, verkar det som om vi måste utgå från att det i djupet på den mänskliga naturen finns någon form av autonom tendens till ”demokratisering”. Vi får inte veta mycket om vem som särskilt skulle vilja ha eller vara i behov av demokrati, hurvida en del människor skulle vilja ha, eller behöva, mer eller mindre – eller olika delar av den – än andra, hur någon samhällskraft över huvud taget skulle kunna uppstå för att genomföra detta – eller egentligen varför det skulle behöva bli några svårigheter eller någon konflikt över huvud taget om detta. Om, å andra sidan, den demokratiska drivkraften inte är universell, eller inte omedelbart framstår så, och samtidigt ändå inte skapas av materiella förhållanden och klassrelationer, utan av ideologi och politik på mer eller mindre ”autonom” väg, har vi då inte hamnat tillbaka i den gamla utopiska elitism som Marx själv tog avstånd från? Måste vi inte vända oss till några privilegierade ”förkunnare” för att utifrån plantera in de demokratiska impulserna och ge kollektiv identitet åt en annars formlös massa, dvs skapa ”folket” och sedan förse det med den socialistiska och demokratiska anda som det inte kan skapa på egen hand?

10. Kapitalism, liberalism och socialism

I

För NSS har övergången från kapitalism till socialism i själva verket ersatts med en övergång från *liberal demokrati* till socialism, och frågan om kampen för socialism trollas bort med antagandet att det i grunden finns en motsättningsfri kontinuitet från det ena till det andra. Kapitalismens struktur och dess klassystem blir i stort sett irrelevant för frågan om övergången och sambandet mellan liberal demokrati och kapitalism behandlas som helt slumpmässig eller ”beroende av konjunkturen”. Liberal demokrati är ”obestämd”, klassmässigt neutral. NSS grundas därmed på just den mystifikation som ger den liberala demokratin dess ideologiska styrka att upprätthålla kapitalismens hegemoni. Socialismens möjlighet att utgöra en motkraft till den kapitalistiska ideologin har därmed i själva verket neutraliserats.

Det finns en version av detta NSS-argument (återigen ett eko av socialdemokratins traditionella plattityder) som inte bara gör gällande att relationen mellan liberal demokrati och kapitalism är helt igenom ”konjunkturbunden”, eller att ”demokratin” i en liberal demokrati är ”obestämd”, men att det finns en grundläggande *motsättning* mellan liberal demokrati och kapitalism, att deras konjunkturrella samband lett till en ”motsägelsefull helhet”, som gör det möjligt att omvandla den liberala demokratin till ett verktyg för att fullborda övergången till socialism. Vid en närmare eftertanke innebär NSS’ tankar att uppnå socialismen genom att utvidga den liberala demokratin i själva verket just detta. I varje fall är det med säkerhet det antagande som ligger bakom den analys av den ”demokratiska revolutionen”, som Laclau och Mouffe har presenterat.

Tanken har förts vidare av två amerikaner – inte alldeles oväntat med tanke på den enormt betydelsefulla ideologiska roll som myten om ”demokrati” spelar i USA. (I vilket annat land odlas den nationella bilden av sig själv som *demokrati*, egentligen den yttersta formen av demokrati, så ihärdigt och är så central för den härskande ideologin?) Samuel Bowles och Herbert Gintis har gett kött på benen åt ”motsättningen” mellan liberal demokrati och kapitalism genom att hävda att ...

Kombinationen av liberal demokrati och kapitalism för i sig själv in ett motsägelsefullt element vid reproduktionen av produktionens samhällsliga förhållanden, genom att var och en av dem understöder oförenliga former av politisk delaktighet. Kapitalismen bygger genom rätten till *egendom* upp verksamheter som ska utövas av ägarna själva eller deras representanter, medan den liberala demokratin utövas av *individer*, formellt oberoende av äganderätten. Följden blir att folklig kamp i liberalt demokratiska kapitalistiska samhällen vanligen försöker tillämpa spelets regler utifrån individens rätt att ifrågasätta inom ramarna för den kapitalistiska produktionen, medan tillämpandet av dem direkt utmanar och ifrågasätter kapitalets makt. Kapitalet har tvärtom traditionellt försökt att tillämpa de spelregler som gäller för äganderätten på politiken och statens struktur.¹

I en fotnot förklarar de att ”med liberal demokrati menar vi en stat som präglas av allmänna medborgerliga rättigheter och allmän rösträtt, med dess påtagliga separation mellan kontrollen över fördelningen av det samhällsliga arbetet och förfoganderätten över merarbetet, och av de formella reglerna för individens möjligheter att utöva sina rättigheter”. Denna definition – som är helt rimlig – antyder att Bowles och Gintis, i varje fall indirekt, är medvetna om den barriär som skiljer den egentliga ”demokratin” i liberal demokrati (den formella juridiska och politiska sfären) från den domän där dess förordningar inte gäller (i produktionsförhållandenas sfär) och genom sin definition godtar de att denna barriär inte är någon tillfällig biprodukt av det ”konjunkturrella” sambandet mellan den liberala demokratin och kapitalismen, utan

¹ Samuel Bowles och Herbert Gintis, ”The Crisis of Liberal Democratic Capitalism: The Case of the United States”, *Politics and Society*, n° 1, 1982, sid. 52.

ingår i betydelsen av liberal demokrati som sådan. Detta tycks innebära att det *inte* finns någon grundläggande motsättning mellan kapitalism och liberal demokrati, utan att de tvärtom delar samma grundläggande premisser som kapitalismens hegemoni vilar på, dvs den formella uppdelningen mellan ”politik” och ”ekonomi” och att ”demokratin” reduceras till en abstrakt speciell politisk sfär bestående av formella procedurer och juridiska principer. Men Bowles och Gintis godtar inte konsekvenserna av denna strukturella förenlighet, utan hävdar i stället att en liberal demokrati i princip strider mot kapitalismen på grund av att den möjliggör ”överföring” av diskussioner och praktik från den sfär där ”individens rättigheter” råder, till den andra som baseras på ”rätten till egendom”.

Utan att ge oss in i någon filosofisk debatt om ”individens rättigheter” enligt den liberala demokratin leder till den sorts motsättning till ”äganderätt” som detta argument vilar på, kan vi i stället ta en titt på vad denna ”motsättning” betyder i praktiken. Bowles och Gintis börjar med att säga att deras argument vilar på de olika sätt på vilket den makt som den liberala demokratiska staten givit arbetarklassen och andra folkliga element har kunnat försvåra ackumulationsprocessen och lett till ”en omfördelning till kapitalets nackdel”, samtidigt som det också har försvagat arbetslöshetens och ”reservarméns” förmåga att tämja arbetskraften. Här går argumentet inte ut på mycket mer än att i grova drag säga att tillvaron tenderar att försvåras för kapitalisterna när arbetarna har rätt att organisera sig och rösta. Detta är knappast någon uppseendeväckande tanke eller något som väcker invändningar, men mycket av den överdrivna frenesin i resonemanget bygger på att det envist bortser från andra framträdande inslag i den liberalt demokratiska staten, inte minst dess synnerligen effektiva användning av tvångsmedel för att hålla nere motsträviga ”individer” – som om denna tvångskaraktär vore något tillfälligt eller rent av något som skulle strida mot den liberalt demokratiska statens väsen.

Men det visar sig också att argumentet om den liberala demokratins effekter på ackumulationsprocessen inte riktigt håller. Trots all sin utstuderade statistik blir resultatet ganska bristfälligt för Bowles och Gintis: ”inverkan på förändringen [i omfördelning riktning] av ackumulationsprocessen som helhet har inte utforskats tillräckligt och vi har här ingen slutgiltig analys att erbjuda”, även om vissa politiska landvinningar för folket ”ser ut att ha varit kostsamma för kapitalet”.² Snart inser vi att själva grundvalen för resonemanget har förändrats, som om författarna tappat förtroendet för sin egen optimistiska bedömning av den liberala demokratin. Betoningen ligger inte längre på de liberalt-demokratiska institutionernas förmåga att förändra eller hejda kapitalismen utan i stället bara på den liberalt-demokratiska *ideologins* förmåga att avslöja det kapitalistiska systemets onda sidor. Det förefaller som om den liberala demokratin inte har förändrat maktbalansen mellan kapital och arbete riktigt så mycket att kapitalet har hindrats från att svara på den nuvarande krisen genom att ta tillbaka de landvinningar som de ”folkliga” elementen har gjort, eller, vad det anbelangar, att göra det genom att använda den existerande statsapparaten. Bowles och Gintis har dock förvånansvärt lite att säga om hur relativt enkelt det var för den ”nya högern” i Storbritannien och USA att utnyttja förefintliga statliga institutioner för att angripa det sociala välfärdssystem som dessa båda författare uppenbarligen ser som kärnan i den liberala demokratin, åter som om statens repressiva organ på något sätt vore något rent tillfälligt för dess karaktär och syften. Den liberala demokratin har uppenbarligen inte ens lyckats skifta den terräng där kampen utspelas från vad som fick oss att tro var det mindre gynnsamma ekonomiska området – kapitalets hemmaplan – till den föregivet mer gynnsamma statliga terrängen. Och inte heller har den liberala demokratin blivit av med den grundläggande fientligheten mellan kapital och arbete. Det visar sig rent av att den organiserade arbetarrörelsens styrka i USA varit ”på nedåtgående,

² *Ibid.*, sid. 75-77.

inte på uppgång, under nästan hela högkonjunkturen under efterkrigstiden”.³ Och nu erinrar vi oss ju vad vi inledningsvis fick veta, att ”arbetarklassen har gett upp alla anspråk på kontroll av produktionen, investeringar och internationell ekonomisk politik i utbyte mot en relativt hög sysselsättningsnivå och tryggade anspråk på omfördelning”.⁴ Med andra ord förstår vi nu att när det verkligen gäller, när ett krisdrabbat kapital inte längre har råd med några eftergifter åt ”folkliga” element, så står den amerikanska arbetarklassen utan någon stark organisation eller egna politiska företrädare och är därmed obehärdad inför den attack, som kapitalet med hjälp av den liberalt-demokratiska staten har inlett mot ”dess säkra landvinningar”.

Vad har då den liberala demokratin för funktion i kampen mot kapitalismen? Plötsligt befinner vi oss på välkänt territorium:

Krav som ställs som allmänna rättigheter och rörelser som bildats genom den liberala demokratin allmänna språkbruk har en benägenhet att bli klasskrav och klassrörelser ...

Krisen för kapitalet kan därmed påskynda insikten om att kampen för universella rättigheter – rätten att delta i politiska beslut, rätten till en fri press – är klasskamp. Om vi har rätt i denna förmodan kan det visa sig att den pågående konflikten om att återställa ackumulationsprocessen klart kommer att visa det antidemokratiska hos kapitalismen som system och därmed återge socialisterna två av de potentiellt starkaste massfrågorna i USA idag: försvaret av och utvidgningen av demokratin och försvaret av levnadsstandarden.

Kapitalismen kanske överlever den utmaningen. Men den liberala demokratin kan mycket väl komma att omvandlas radikalt – antingen i riktning mot ett korporativt och auktoritärt samhälle, som förutsättning för att kapitalismen ska kunna överleva, eller bli ett verktyg, hur ofullgånget det än må vara, för folkmakt.⁵

En ganska intetsägande slutsats skulle man kunna tycka efter alla de stora förhoppningar vi förväntades tro på i ”motsättningen” mellan liberal demokrati och kapitalism. Liberal demokrati kan alltså gå vart som helst, beroende på ... vaddå? Kan det tänkas vara styrkebalansen mellan klasserna? Och om så är fallet, är vi då inte tillbaka där vi började?

Ytterst hamnar vi åter i de effekter i förändrande riktning som den liberalt-demokratiska debatten leder till. Än en gång blir vi ombedda att lita på att kraften i dess ”universella” krav ”på ett kraftfullt sätt ska avslöja det antidemokratiska hos kapitalismen”. Och än en gång är vi tillbaka där vi befann oss med Laclau och Mouffe, eller Hunt & Co. Det kanske räcker med ett långt mer begränsat påstående: att välfärdsstatens fördelar blivit så inbäddade i kapitalismens kultur att det inte längre är någon lätt uppgift att helt och hållet upplösa välfärdens institutioner. Men det påståendet är något helt annat än att behandla den liberala demokratin som en betydelsefull kraft för socialismen. Om det är de ideologiska effekterna av den liberala demokratin som räknas mest, hur ska man då se på alla de sätt som den *döljer* kapitalismens antidemokratiska sidor? Och i vilken utsträckning har inte den liberala demokratin mystifieringar *förhindrat* uppkomsten av klasskrav, eller hur mycket har inte dess ideologiska apparat använts för just detta ändamål? Och vad har inte de liberalt-demokratiska institutionerna och deras verksamhet betytt för att avvärja arbetarklassen som klass för sig och framställa dem som isolerade enskilda medborgare i förhållande till den kollektiva identitet och organisering som de uppnår på produktionsförhållandenas ”nivå” och genom den dagliga klasskampen? Och om kampen för socialism ska döpas om till ”demokratisk” kamp, kommer då namnbytet att ändra verkligheten eller omvandla karaktären av och villkoren för klasskamp och alla de klassmotsättningar och hinder som måste övervinnas?

³ *Ibid.*, sid. 82.

⁴ *Ibid.*, sid. 52.

⁵ *Ibid.*, sid. 92-93.

II

Lite mer behöver sägas om den liberala demokratin roll i att upprätthålla kapitalismens hegemoni. Frågan är inte enkel, och om det är viktigt att inte hamna i just de mystifikationer som vidmakthåller denna hegemoni, så är det inte mindre viktigt att undvika att avfärda den liberala demokratin som enbart en mystifikation. Nedan kommer därför begreppet ”liberal demokrati” att fortsätta att användas och inte, låt oss säga, begrepp som ”borgerlig” eller ”kapitalistisk demokrati”, om inte annat på grund av att de begreppen på sätt och vis på förhand avgör de frågor som diskuteras. Vi är inte riktigt redo att helt och hållet smälta samman ”liberalism” med kapitalism.

Den första fråga som vi bör ta itu med har att göra med de kapitalistiska produktionsförhållandenas karaktär och i vilken mening de utgör kärnan i liberalt-demokratiska principer. Den frågan får viktiga strategiska konsekvenser. Som vi har sett kan man börja med att anta att förhållandet mellan liberal demokrati och kapitalism inte bara är flyktigt och slumpmässigt, utan också att liberalt-demokratisk ”frihet” och ”jämlighet” på något sätt utgör en *antites* till kapitalistisk dominans och ojämlikhet. Den socialdemokratiska revisionismen förefaller vara grundad på ett sådant antagande, med dess strategi för ”lappverk till reformer” och passiv tilltro till något slags ”fredlig upplösningsprocess”⁶, som slutligen mer eller mindre automatiskt skulle leda till att kapitalismen omvandlas till socialism. Den strategin verkar ha baserats på premissen att friheten och jämlikheten under den borgerliga demokratin står i så skarp motsättning till kapitalismen, att redan vidmakthållandet av borgerliga juridiska och politiska institutioner, tillsammans med reformer, skulle leda till spänningar mellan friheten och jämlikheten på denna nivå och den ofrihet och ojämlikhet som råder inom andra delar av samhället.⁷ Dessa spänningar skulle i viss mening ersätta klasskampen som en drivkraft för social omvandling. Den andra extreman går ut på att den liberala demokratin så fullständigt avspeglar kapitalismen att den bara kan betraktas som ett bedrägeri, en mystifikation. Det är i stort sett inställningen hos olika ultra-vänsteristiska grupper. Enligt den uppfattningen skiljer sig liberalt-demokratiska kapitalistiska stater inte fundamentalt från auktoritära eller rent av fascistiska former av kapitalism. Om så radikalt olika program kan uppstå utifrån olika bedömningar av liberalismen och dess förhållande till kapitalismen, måste ett försök att placera liberalismen i förhållande till det kapitalistiska produktionssättet vara en viktig uppgift för socialistisk politisk teori.

För att avgöra förhållandet mellan liberalism och kapitalism skulle man kunna börja med Marx´ egen redogörelse för juridisk jämlikhet och frihet som en integrerad del av de kapitalistiska produktionsförhållandena. Marx säger att jämlikhet och frihet – av ett visst slag – är en väsentlig del i ett utbyte som baseras på bytesvärden. Relationen mellan olika parter i ett utbyte är en relation baserad på formell jämlikhet. Vidare är det en relation där parterna, i och med att de erkänner varandra som ägare, ”som personer vilkas vilja genomtränger varorna”⁸ och som inte bemäktigar sig varandras egendom med våld, är *fria*. Kapitalismen som *generaliserat* system för varuutbyte utgör därför en fulländning av denna form av juridisk jämlikhet och frihet, men här intar förstas frihet och jämlikhet en ganska speciell betydelse eftersom det speciella utbyte som utgör kapitalismens väsen är det som råder mellan kapital och arbete, där den ena parten (juridiskt fri och ”fri” från arbetets tillgångar) bara har sin arbetskraft att sälja. Detta innebär att själva föremålet för ”fritt” utbyte mellan ”jämlingar” just

⁶ Så beskriver Marx och Engels de tyska socialdemokraternas principer i sin [rundskrivelse till A. Bebel, W. Liebknecht, W. Bracke m.fl.](#), den 17-18 september 1879.

⁷ Se Lucio Colletti, ”Bernstein and the Marxism of the Second International” i *From Rousseau to Lenin*, London 1972, sid. 92-97. [Detta avsnitt ingår ej i den avkortade [Bernstein och andra internationalens marxism](#), som ingår i antologin Colletti, *Marxism och dialektik*, 1979]

⁸ Karl Marx, *Grundrisse*, Harmondsworth 1972, sid. 243. [sv. övers. [Grunddragen](#)]

handlar om skapandet av en speciell social relation, ett förhållande av ofrihet och dominans, som ändå behåller, egentligen baseras på, den formella juridiska friheten och jämlikheten i utbytesrelationen. Därmed kännetecknas löneslaveriet, baserat på arbetskraften som en vara, av en sorts ”frihet” och ”jämlikhet”, som skiljer denna form av exploatering från alla andra relationer mellan utsugare och utsugna – herre och slav, herre och träl – där utvinning av ett överskott mer direkt beror på relationer av juridisk eller politisk dominans och överhöghet.

Marx fortsätter med att kommentera ”larvigheten” hos de socialister (speciellt de franska och i synnerhet Proudhon, fast han skulle lika gärna kunna tala om vilken som helst av dagens socialdemokrater eller NSS) ”... som i socialismen ser förverkligandet av de i franska revolutionen framkomna idéerna om det *borgerliga* samhället”⁹ och som hävdar att den frihet och jämlikhet som kännetecknar det samhället bara *perverterats* av penningen, kapitalet, osv. För Marx var, givetvis, ofriheten och ojämlikheten i kapitalistiska relationer inte några perversioner utan *förverkligandet* av de former av frihet och jämlikhet som ingår i enklare former av varuutbyte. Medan borgerlig frihet och jämlikhet därigenom utgör ett framsteg i jämförelse med tidigare former, vore det ett misstag att anse dem strida mot kapitalistisk ojämlikhet och herravälde.

Jämlikheten och friheten under kapitalistiska produktionsförhållanden kan därför betraktas som kärnan i den liberala demokratin, såtillvida att den senare är den mest fulländade formen av *enbart* legal och politisk jämlikhet och frihet. Som Marx säger är den ”konstitutionella republiken” lika mycket det juridiska uttrycket för kapitalistisk utsugning som ren makt är den juridiska principen för andra former av utsugning, och båda uttrycker den starkes rätt:

Allt de borgerliga ekonomerna är medvetna om är att det går bättre att producera under det moderna polisväsendet än t.ex. om det råder knytnävsrätt. De glömmer bara att även knytnävsrätten är en rätt, och att den starkares rätt lever kvar under andra former i deras egen ”rättsstat”.¹⁰

En verklig värdering av den liberala demokratin innebär därmed en bedömning av de sätt på vilka den kapitalistiska staten agerar aktivt i klasskampen, de sätt på vilka den politiska makten används i den härskande klassens intressen, hur staten direkt träder in i produktionsförhållandena – inte bara på klasskampens högre plan, utan i den direkta sammandrabbningen mellan kapital och arbete på arbetsplatserna, de sätt på vilka exempelvis rättsväsendet och polisen blir till nödvändiga grundstenar i de avtalsrelationer mellan ”jämlikar”, som uttrycker kapitalisternas makt över arbetarklassen. En analys av kopplingen mellan liberalism och kapitalism måste inse att den kapitalistiska statens ”autonomi” och ”universalitet” utgör just kärnan i dess fulländning som en stat baserad på *klassintressen*; att denna ”autonomi” och denna ”universalitet” (som inte bara är skenbar utan till betydande del verklig), att det sken av att vara klassmässigt neutralt som är den kapitalistiska statens särdrag, både möjliggörs och nödvändiggörs av just det som också gör kapitalismen till en så effektiv form av utsugning: producenternas fullständiga avskiljande från produktionsmedlen och av att möjligheten att direkt utvinna mervärde samlats i privata händer. Det måste erkännas att den tydliga separationen mellan klass och stat under kapitalismen – som t ex kommer till uttryck i statens monopol på att använda våld, som ju kan komma att vändas också mot medlemmar av den härskande klassen – egentligen är en mer fulländad symbios, en arbetsfördelning mellan klass och stat som delar på den härskande klassens grundläggande funktioner: att utvinna mervärde och att upprätthålla den tvångsapparat som krävs för detta.

Även om den liberala demokratin grundas på de kapitalistiska produktionsförhållandenas juridiska principer, går det samtidigt inte att reducera den till detta. Om jämlikhet och frihet i en mycket begränsad och tveksam form är något grundläggande och gemensamt för alla

⁹ *Ibid.*, sid. 248.

¹⁰ *Ibid.*, sid. 88. (Inledningen)

kapitalistiska samhällsformationer, har liberalt-demokratiska politiska institutioner inte varit lika vanliga och är förvisso inte avgörande för kapitalismen, även om de befrämjat kapitalismens utveckling under vissa historiska förhållanden. Karaktären på relationen mellan kapitalism och liberal demokrati måste därför specificeras närmare, med hänsynstagande till inte bara allmänna strukturella band, utan också specifika historiska drag. Vi måste gå bortom hur juridisk och politisk frihet och jämlikhet fungerar för att upprätthålla de kapitalistiska produktionsförhållandena och den härskande klassens ställning och ta hänsyn till det värde som liberalt-demokratiska politiska former haft för underordnade klasser, och i vilken mån dessas politiska och legala former är ett resultat av den kamp dessa underordnade klasser har fört. Den liberala demokratin roll när det gäller att civilisera den kapitalistiska utsugningen måste erkännas, och detta erkännande leder till insikten om att det finns avgörande skillnader mellan olika sorters kapitalistiska stater. Skillnaden är enorm mellan en kapitalism med liberalt ansikte och en kapitalism i fascistisk skepnad. Inte minst blir skillnaden viktig för de underordnade klassernas ställning, deras möjligheter att organisera sig och göra motstånd. Att delar av arbetarrörelsen låtit sig förföras av liberalt-demokratiska politiska former går inte bara att avfärda som bristande klassmedvetenhet eller att revolutionen har förråtts. Dragningskraften hos dessa institutioner har varit högst påtaglig i de länder där denna tradition varit starkast. I länder med svag tradition har vår tids historia förvisso så dramatiskt som möjligt visat att frånvaron av dessa former får allvarliga konsekvenser och att det därför är värddiga mål för arbetarrörelsen att uppnå dem och slå vakt om dem. Varje socialistisk strategi som bortser från den lockelse som dessa politiska principer utövar, eller underskattar det legitima i dem, löper en stor risk.

Sammanfattningsvis kan den liberala demokratin varken helt skiljas från eller bara reduceras till principerna för kapitalistisk utsugning. Varje trovärdig analys måste beakta både den liberala demokratin grund i de kapitalistiska produktionsförhållandena och dess historiska roll för att begränsa kapitalismens överdrifter. Samtidigt måste vi inse att de liberalt-demokratiska institutionernas speciella effektivitet inte bara baserar sig på dess funktion – tillsammans med statsmaktens andra former – som tvångsinstrument, utan också på deras enastående och helt unika *hegemoniska* funktioner.

Den liberala demokratin legala och politiska institutioner är kanske den mest verkningsfulla ideologiska kraften som kapitalistklassen förfogar över – i vissa avseenden till och med kraftfullare än de materiella framsteg som har skett under kapitalismen. Statsformen i sig, och då inte bara den ideologiska eller kulturella apparat som vidmakthåller den, är övertygande. Vad som ger denna politiska form dess speciella hegemoniska makt är, som Perry Anderson framhållit, att det samtycke som den ger upphov till från de undertryckta klasserna inte enbart vilar på att de underkastar sig en erkänd härskande klass eller att de godtar dess rätt att härskas. Den parlamentariskt demokratiska staten är en unik form av klassherravälde genom att den reser tvivel om huruvida det finns någon härskande klass.¹¹ Den effekten uppnås emellertid inte bara genom ren mystifikation. Som alltid finns det två sidor av hegemoni. Den är inte möjlig om den inte görs sannolik.¹² Den liberala demokratin är resultatet av långa och mödosamma strider. Den har gett underordnade klasser reella fördelar och reell styrka, nya möjligheter att organisera sig och göra motstånd, något som inte bara kan avfärdas som bedrägeri. Att säga att den liberala demokratin är ”hegemonisk” innebär både att den tjänar specifika intressen hos kapitalistklassen och att dess anspråk på universella värden innehåller en bit av sanningen.

¹¹ Perry Anderson, [Motsägelser hos Antonio Gramsci](#), s 36-37 [på Marxistarkivet]

¹² För en mycket bra diskussion om denna aspekt av klasshegemoni, se E P Thompson om rättssystemet som uttryck för den härskande klassens hegemoni i 1700-talets England i *Whigs and Hunters*, London 1975, framför allt sid. 262-263.

Poängen är inte att folk nödvändigtvis duperas att tro att det är de som bestämmer när så inte är fallet. Snarare har segern för de representativa institutionerna och att den allmänna rösträtten till sig uppnåddes gjort att folkets suveränitet har nått den yttersta gränsen på det rent *politiska* planet. Således kan de hårda restriktioner som den parlamentariska demokratin i en *klasstat* sätter för folkets makt framstå som en begränsning av demokratin som sådan.¹³ I varje fall innebär den liberala demokratin fulla utveckling, att det för att stärka folkets makt ännu mer inte bara krävs en förbättring av rådande politiska institutioner, utan en radikal omvandling av samhällsförhållandena som helhet, på ett sätt som fortfarande är okänt. Det innebär också att hårt erövrade landvinningar sätts på spel för ännu okända fördelar. Ett stort hinder för socialismen är att den inte bara kräver en kvantitativ förändring, inte bara att rösträtten utvidgas ännu mer eller att representativa institutioner kan ta sig an den verkställande makten, utan ett kvalitativt språng till nya former av demokrati utan något framgångsrikt tidigare historiskt exempel.

Den kapitalistiska hegemonin baserar sig därmed i betydande utsträckning på en formell åtskillnad mellan "politiska" och "ekonomiska" sfärer, vilket möjliggör en maximal utveckling av en rent juridisk och politisk frihet och jämlikhet utan att i grunden hota den ekonomiska utsugningen.¹⁴ Liberalt demokratiska legala och politiska former är förenliga med, i själva verket baserade på, kapitalistiska produktionsförhållanden, ty genom att producenterna helt skiljts från produktionsmedlen, kräver utvinningen av mervärde inte längre ett öppet "utom-ekonomiskt" tvång eller producentens juridiska beroende. Det tvång som kapitalistiska egendomsformer ytterst vilar på kan därmed framstå som en "neutral" eller "autonom" stat. Det är därför inte förvånande att den åtskillnad mellan politiska och ekonomiska sfärer som karakteriserar den liberala staten i *praktiken* också har fått ett *teoretiskt* uttryck, framför allt i den engelsktalande delen av världen, där den liberala traditionen har varit särskilt stark. Det har lett till olika former av politisk analys där "politik" har avskilts från sina samhällsliga grunder: t ex i den politiska filosofin där begrepp som "frihet", "jämlikhet" och "rättvisa" blivit föremål för ytterst formella analyser som medvetet avskilts från alla samhällsliga implikationer, eller "statsvetenskap" som granskar politiskt "agerande" eller politiska "system", som om de saknade allt samhällsligt innehåll. Denna metod blir ett teoretiskt uttryck för det abstrakta innehållet i "politik" i den liberalt demokratiska staten och för det sken av "universella värden" eller "neutralitet" som dess hegemoni vilar på. Och man försöker få oss att godta formell jämlikhet och frihet utan att titta närmare på det verkliga innehållet i detta. NSS, med sin klassneutrala, "obestämbara" demokrati är det senaste bidraget till denna ideologiska tradition.

Om den liberala demokratin utgör kärnan i kapitalismens klasshegemoni är det rimligtvis den socialistiska politiska teorins uppgift att utmana den liberalt-demokratiska teorin "kontra-hegemoniskt". Men hur det kontra-hegemoniska projektet ska uppfattas hänger mycket på vilken innebörd man lägger i "hegemoni", och det finns ett sätt där intellektuella låter "hegemoni" bli en ersättning för klasskampen och dess huvudperson, arbetarklassen, som den främsta agenten för revolutionär förändring. En av de främsta premisserna för denna uppfattning (som den t ex framstår i vissa senare tolkningar av hegemoni, där Gramscis uppfattning förvrängs och planteras på Althussers ideologiteori) är att den härskande klassens hegemoni över underlydande klasser är enkelriktad och fullständig.¹⁵ En sådan formel tenderar att skilja

¹³ Anderson, *a.a.*, s 37 och not 50

¹⁴ De frågorna behandlas mer detaljerat i min artikel "The Separation of the 'Economic' and the 'Political' in Capitalism", *New Left Review*, 126, maj-juni 1981.

¹⁵ För en diskussion om några tolkningar av Gramsci som antyder en sådan syn på hegemoni, se Tom Nairns artikel i *London Review of Books*, 17 juli-6 augusti 1980, sid. 12-14. Se även E P Thompson, "Eigteenth Century English Society: Class Struggle Without Class?", *Social History*, årg. 3, n° 2, maj 1978, sid. 162-164 och not 60. [Svensk översättning: [1700-talets engelska samhälle – klasskamp utan klass?](#)]

klasskampen från begreppet hegemoni. Här finns ingen kamp, bara dominans från den ena parten och underkastelse från den andra. ”Hegemoni” upphör då att representera det väsentliga i en klasskonflikt, som med nödvändighet bär de underlydande klassernas kännemärke, deras medvetenhet, värderingar och kamp.¹⁶

Med denna vokabulär blir talet om att upprätta ”arbetarklassens hegemoni” märkligt nog inte ett sätt att beskriva arbetarklassens egen frigörelse, utan raka motsatsen. Det innebär i stället att arbetarklassens ”hegemoni” ska skapas hjälp av en ”autonom” teoretisk och ideologisk verksamhet – å arbetarklassens vägnar, inte av den – och att intellektuell verksamhet kan åstadkomma en kontra-hegemonisk ”kultur”, en *idealisk* medvetenhet hos en arbetarklass vars *verkliga* medvetenhet, som sugits upp av kapitalismens hegemoni, är ”falsk”. Återigen får vi bilden av ett upplyst fåtal, som kommer att ”få det sunda förnuftet att ta reson ... ta ifrån fienden kulturen ... och i lämplig form droppa in den i arbetarklassen”¹⁷ – förmodligen genom ”amputation” och att omskapa den folkliga ”diskursen”.

Förmodligen är det nödvändigt att framhålla att jag helhjärtat håller med om att socialismen måste hävda de demokratiska värdena (fast behovet är större i praktiken än i teorin), men trots betydelsen av teoretisk verksamhet för att utmana den härskande klassens ideologiska hegemoni, står strategin med ”amputation” på skakiga teoretiska grundvalar. Givetvis handlar inte alla sociala konflikter om klasskamp, alla ideologier som är indragna i politiska strider – till och med i klasskamp – är inte specifikt klassideologier. Det är också sant att den liberala demokratins ”demokratiska” inslag under vissa historiska omständigheter har fångats upp av olika klasser. En ideologi som kan göra anspråk på uppslutning av mer än en klass, en ideologi som har viss *universalitet*, behöver därmed inte nödvändigtvis upphöra att vara en *klassideologi* – dvs vara ett neutralt element som *artikuleras* via en klassideologi – utan en ideologi som i sig är klassbestämd till sitt ursprung och innebörd. Ideologi kan bidra till klasshegemoni genom att ge särintressena hos en klass skenet av allmängiltighet, och det kan vara sant, som Laclau skriver, att bourgeoisins ideologiska hegemoni vilar på ett ”konsensus” om att ”många av de bärande inslagen i en demokratisk och folklig kultur ... är oåterkalleligt bundna till dess klassideologi”.¹⁸ Men dessa anspråk har inte bara uppnåtts genom att anpassa folkligt demokratiska ideologier ”utan bestämd klasstillhörighet” och få dem att framstå som en exklusiv del av den borgerliga klassideologin. Om något är det motsatsen som gäller: den borgerliga ideologiska hegemonin bygger på bourgeoisins förmåga att framställa sina egna klassintressen (med ett visst inslag av historisk sanning) som om de inte hade någon ”direkt klasstillhörighet”. Den härskande klassens ideologi införlivar onekligen delar av folklig kamp i sin egen dominans och ”neutraliserar” dem därmed i viss mening. Men att säga så, innebär inget annat än att klassideologin är en produkt av *klasskamp*, som aldrig är något enkelriktat.

För att bemöta kapitalistklassens ideologiska hegemoni är det därför *inte* teoretikerns uppgift att visa att det som *ser ut* att vara universellt i den borgerliga ideologin verkligen är universellt, ”utan direkta klassmässiga kopplingar” – vilket ju just leder till att man accepterar den härskande klassens hegemoniska anspråk – utan i stället förklara hur det som ser ut att vara universellt i själva verket är säreget, att inte bara skilja ut det som inte uttrycker kapitalistiska klassintressen ur de liberalt demokratiska formerna, utan också klart inse var de *verkligen gör det*; inte tömma ideologiska formler på deras specifika sociala innehåll, utan förklara deras specifika och säregna betydelse, inte skilja ut ideologin från dess historiska förutsättningar i syfte att omvandla speciella klassintressen till universella principer möjliga att ”återanvända”,

¹⁶ Detta är helt klart följden av Althusserns syn på ideologi som systembevarande, framför allt i form av ”Ideologiska statsapparater” som tillgodoser reproduktion av den sociala strukturen.

¹⁷ Nairn, sid. 12-13.

¹⁸ Ernesto Laclau, *Politics and Ideology in Marxist Theory*, London 1979, sid. 110.

utan utforska de historiska förhållanden som möjliggjort att speciella klassintressen gjorts allmänna och tilldelat kapitalistklassen egenskapen att stå för det ”universella”.

Än en gång innebär inte detta att den socialistiska politiska teorin måste avfärda den liberala demokratin som ren mystifikation eller ett bedrägeri genom att reducera den till klassideologi. Poängen är kort och gott att den liberala demokratin måste framställas på ett sätt så att inte bara dess begränsningar blir synliga, utan också synliggöra *diskontinuiteten*, det radikala brottet, mellan liberalism och socialism. Om det för att kapitalismens hegemoni ska kunna besegras krävs att socialismen åberopar sig på demokratin (och i den mån detta kan understödjas med teoretiska medel) kan detta inte ske bara genom att avskilja demokratin från den borgerliga klassideologin. Det måste definieras nya *socialistiska* former för demokrati som är klart säregna och som utgör en otvetydig utmaning mot den borgerliga demokratis anspråk på att dess speciella form av ”folklig suveränitet” är universell och slutgiltig.

III

Det finns en annan aspekt av förhållandet mellan liberal demokrati och kapitalism. Om den liberala demokratin föddes ur kapitalistiska produktionsförhållanden, kommer den då också att dö med dem? Om liberalt-demokratiska institutioner agerat både för att *civilisera* och stötta kapitalismen, är då behovet av sådana institutioner beroende av att kapitalistiska produktionsförhållanden fortsätter att existera, eller skulle ett socialistiskt samhälle ställas inför frågor som fordrar liknande lösningar? Med andra ord, har liberalismen skapat ett arv som kan och bör övertas av socialismen? Åter fördunklar NSS frågan, genom att betona en sömlös kontinuitet mellan den liberala demokratin och socialismen. Även om det kan vara rätt att säga att socialismen inte hade existerat utan liberalism, så förbättras inte vår förståelse av någondera genom att betrakta den ena som enbart en utvidgning av den andra och bortse från de grundläggande sätt där de båda står i diametral motsättning till varandra. Liberalism och socialism kan bara sammansmältas på detta sätt med hjälp av en tom formalism som tömmer båda på deras sociala innehåll.

Låt oss reflektera över vilka samhällseliga behov som tillgodoses av liberala principer och institutioner och om liknande samhällseliga behov kommer att finnas kvar i ett socialistiskt samhälle. Från denna utgångspunkt går det att hävda, att om det finns något att slå vakt om i liberalismen, så handlar det om vissa sätt att handha den politiska makten: lag och rätt, medborgerliga rättigheter, reglering av godtycklig makt. Detta måste tillerkännas liberalismen, även om ställningen för ”de borgerliga friheterna” i bästa fall är tveksam i ett klassamhälle, där de kan skymma klassmotsättningar bakom falsk jämlikhet medan de i själva verket tjänar som redskap för klassherravälde och hegemoni. Här handlar det inte om hur *demokratiskt* en ”borgerlig demokrati” är eller inte. I själva verket borde man kanske åter börja med att avskilja ”liberal” och ”demokratisk” från varandra. Den kopplingen tenderar att skymma skillnaden mellan ”demokrati” som *folkmakt* och ”demokrati” som en formell procedurmässig princip. Det kan vara så att den viktigaste lärdomen av liberalismen inte har särskilt mycket med demokrati att göra, utan handlar mer om att kontrollera statsmakten – och här kanske tidigare *anti*-demokratiska former av liberalism har lika mycket att säga oss som den liberala demokratin.

Att säga att liberalismen har något att lära socialismen i detta avseende är, förstås, att komma med ett ytterst kontroversiellt påstående, nämligen att staten kommer att fortsätta att vara ett problem i ett klasslöst samhälle och att också det mest demokratiska samhället kan fortsätta att konfronteras med ett *politiskt* problem av samma slag som i odemokratiska samhällen. Mycket av den socialistiska läran baseras på antagandet att om staten inte helt kommer att vittra bort i ett klasslöst samhälle, så kommer statsmakten i varje fall inte att utgöra något *problem*. Socialdemokrater och NSS som har obegränsad tilltro till borgerligt demokratiska

former verkar inte se staten som något problem ens i det kapitalistiska samhället. Egentligen betraktar de den som en väg till frälsning. Mer intressanta frågor ställs av socialister som är övertygade om att den borgerliga demokratin statsapparat måste ”krossas” och ersättas med något radikalt annorlunda. Som Ralph Miliband påpekat har de som talar om att ”krossa” den borgerliga staten inte riktigt insett att de kommer att – i själva verket måste – ersätta den krossade staten med en ny, under en viss tid kanske rent av starkare stat, att krossandet av den borgerliga staten och ersättandet av den med en revolutionär stat *inte* i sig leder till ”proletariatets diktatur”, om det begreppet ska ha kvar sin ursprungliga demokratiska betydelse, att det alltid kommer att finnas spänningar mellan behovet av ”ledning” och ”demokrati”, mellan statsmakt och folkmakt, något som man ständigt har undvikit.¹⁹ Enligt Miliband är frågan så allvarlig, att demokratin kan bevaras bara genom ett system med ”dubbelmakt”, där statsmakten *kompletteras* av en rad demokratiska organisationer av olika slag i civilsamhället.

Det måste dock tilläggas att problemet sannolikt inte kommer att kunna inskränkas till någon besvärlig ”övergångsfas”, då en stark stat kommer att ta itu med att uppfylla revolutionens löfte om en samhällsomvandling. Om, t ex som Marx skriver, den avgörande organisatoriska frågan i *alla* samhällen är fördelningen av samhälleligt arbete, då innebär det att den *politiska* frågan i viss mening kommer att bli speciellt viktig *efter att* kapitalismen har störtats. Kapitalismen är ju ett system, där det avgörande sociala problemet inte behandlas ”politiskt”, ett system helt och hållet präglad av frånvaron av en ”auktoritativ fördelning” av samhälleligt arbete. Det är ett system med vad Marx kallade en ”anarkistisk” samhällelig arbetsdelning som inte dikteras av någon politisk makt, tradition eller gemensamma överläggningar, utan av de mekanismer som varuutbytet utgör. Man skulle kunna säga att det är denna kapitalism som på detta mycket speciella sätt ger upphov till ”administration av ting och inte av personer” – eller kanske att personer administreras av saker, medan det nya samhället kommer att konfronteras med ett nytt och betydande organisatoriskt problem som samt och synnerligen kommer att handla om att administrera personer.

Marxistisk teori har inte gjort mycket för att klargöra de frågor som står på spel och än mindre löst problemet med staten under socialismen. Marx och Engels hade inte mycket att säga om staten i det framtida samhället och det de sade var ofta oklart. Framför allt har debatten plågats av vaghet och en inkonsekvent användning av begreppet ”stat”. Vi får veta att *staten* kommer att vittra bort i ett klasslöst samhälle. Om (som vanligen sker men inte alltid är fallet) staten definieras som ett system av klassherravälde blir det bara ren tautologi att säga att staten kommer att ”vittra bort” när klasserna väl avskaffats. Att definiera staten som synonymt med klassherravälde löser ingenting. Det bara undviker frågan. Om å andra sidan ”staten” syftar på varje form av offentlig makt, är det inte alls säkert att staten kommer att försvinna med klasserna – och inte heller är det säkert att Marx och Engels ansåg det.

Vad Marx och Engels än må ha tänkt om statens framtid, är det egentliga problemet inte huruvida det kommer att behövas offentlig makt i ett klasslöst samhälle, utan huruvida den offentliga makten kommer att bli ett problem. Med andra ord, finns det vissa problem inneboende i den offentliga makten som sådan oavsett om klassherravälde råder eller inte? Jag kan inte anse annat än att det är hopplöst naivt att tänka sig ett utvecklat socialistiskt samhälle som helt och hållet förvaltas genom enkla former av direkt och spontan demokrati. Det är svårt att komma undan att även ett klasslöst samhälle kommer att kräva någon form av *representation* och därmed *auktoritet* och till och med att en del personer *underordnas* andra. Går man med på detta måste det tilläggas, att oavsett om man använder begreppet ”stat” eller inte för att beskriva den politiska och administrativa makten i ett klasslöst samhälle, verkar det oerhört optimistiskt att tro att det någonsin kan uppstå en situation då makt som utövas av vissa å

¹⁹ Ralph Miliband, *Marxism and Politics*, Oxford 1977, sid. 180-190. [[Marx och politiken](#), s 103 ff]

andras vägnar inte kommer att ställa till med problem. Socialistisk politisk teori måste därför ta itu med de risker som representation, auktoritet och underordning utgör och det faktum att själva förekomsten av dem öppnar för maktmissbruk.

Dessa problem kan inte avfärdas enbart genom att hävda att representation, auktoritet och underordning inte kommer att utgöra någon fara när det inte finns några klasser. Men måste man bli värdera möjligheten (som Marx själv nämnde, t ex i sina diskussioner om det asiatiska produktionssättet och andra förkapitalistiska samhällsformer) att offentlig makt som sådan, vilket historiskt ofta varit fallet, kan vara en *källa* till differentiering mellan den som tillägnar sig mervärde och de direkta producenterna. Det finns goda skäl att tro att offentlig makt, som upprättats för att utföra samhällsligt nödvändiga uppdrag – som krigföring, distribution, ledning av gemensamt arbete, organisation av viktiga offentliga arbeten – ofta har gett upphov till anspråk på och förmåga att tillskansa sig mervärdet. Med andra ord har staten – i vid bemärkelse – inte uppstått genom klassindelningen, utan tvärtom själv *åstadkommit* klassindelning och därmed också skapat staten i snäv betydelse. Det verkar inte förnuftigt att anta att det inte kommer att behövas något permanent och institutionaliserat skydd i framtiden för att förhindra en liknande mutation av ”politisk” makt till ”ekonomisk” makt och offentlig makt till något som liknar klassherravälde.

Oavsett hur mycket Marx och Engels hade tendenser till utopiska resonemang, är uppfattningen att offentlig makt i ett klasslöst samhälle fortfarande kommer att utgöra ett problem som kräver medveten och institutionaliserad kontroll helt i linje med marxismens grundläggande världsuppfattning och syn på den socialistiska revolutionen. Marx´ tro på en total samhällsomvandling när klassherraväldet väl försvunnit innebär inte att alla problem som är kopplade till klassherravälde automatiskt och för alltid kommer att upplösas av sig själva. Tvärtom består omvandlingens kärna i att samhällshistoriska krafter för första gången kommer att vara medvetet kontrollerade och styrda i stället för att vara överlämnade åt slumpen. Det är vad Marx avser när han talar om människans historia före revolutionen som ”förhistoria” och därefter som ”människlig historia”. En planerad styrning av samhällskrafterna handlar förvisso inte bara om ”ekonomisk” planering i snäv bemärkelse – planering av produktionskvoter, osv. Det ”ekonomiska” är i sig en *samhällelig relation* och samhällsrelationerna i produktionen måste själva ”planeras”. Om ”ekonomisk” makt, makten att utvinna merarbete, dessutom är en relation som består av makt och tvång, då handlar det också om *politisk* makt, och planeringen av de samhälleliga relationerna i produktionen måste inbegripa ”politisk” planering på alla nivåer i samhället, institutionella åtgärder för att förhindra att dominans och utsagningsrelationer återuppstår.

Även i ett klasslöst samhälle kommer det förmodligen att behövas organisationer vars medvetna och uttalade syfte inte bara är att komplettera utan att *kontrollera* makten och förhindra maktmissbruk. Det kommer att behövas beständiga institutioner, inte bara akuta åtgärder som rätten att återkalla mandat, för att förverkliga detta och, lika viktigt, upprätthålla *medvetenheten* om riskerna. Om vi antar att ett *representativt* system, med något slags administrativ apparat, kommer att vara den politiska formen för socialismen, så kommer det fortfarande att finnas spänningar mellan statsmakt och folkmakt. Representation är i sig ett problem, och genom att det politiska problemet inte kan lösas praktiskt genom att ersätta representation med direkt demokrati, genom ytterligare demokratisering av systemet för politisk organisering, måste man ta itu med problemet på ett annat plan. Själva existensen av en stat – hur demokratiskt representativ den än må vara – sätter med andra ord en speciell uppgift på dagordningen: inte bara demokratisk organisering genom civilsamhället, utan – och det behöver

inte vara samma sak – det Marx talar om som statens fullständiga *underordande* under samhället.²⁰

Debatten om statens framtid får inte begränsas till en fråga om tolkning av texter, men diskussionerna i frågan måste med nödvändigt återvända till de skissartade kommentarer som Marx och Engels gjort i ämnet. Eftersom det sannolikt är enklare att visa att de var optimistiska om att politiken skulle försvinna än att visa att de såg staten som ett fortsatt problem, så ska några kommentarer till stöd för den senare tolkningen tillfogas här. Särskilt intressant är vad de har att säga – eller i varje fall underförstått – om arvet efter den borgerliga liberalismen och dess tänkbara tillämpning i ett post-revolutionärt samhälle.

Det måste framhållas att både Marx och Engels kan ha fördunklat frågan genom att hävda att *staten* i ett klasslöst samhälle kommer att försvinna, eller så ”förlorar den offentliga makten sin politiska karaktär”.²¹ Detta är inte liktydigt med att säga att det inte kommer att finnas någon offentlig makt, eller ens att den offentliga makten kommer att upphöra att vara ett problem. Engels, som oftast och mest uttryckligt upprepade påståendet att staten ”i ordets egentliga betydelse” skulle försvinna, är också den som i sina angrepp på anarkisterna betonade det fortsatta behovet av *auktoritet* och *hierarki* och hånade anarkisterna för att tro att man genom att byta namn på den offentliga *makten* också hade ändrat själva företeelsen. Även om, som Engels skriver, ”de offentliga funktionerna kommer förlora sin politiska karaktär och förvandlas till enkla administrativa funktioner, som vakar över de sanna sociala intressena”²² har problemet förstås inte lösts. Är det inte tänkbart – till och med för Engels – att institutionaliserade åtgärder kommer att behövas just för att *garantera* att den offentliga makt som försetts med makt över andra och underordnar andra under sig, kommer att behålla sin rent ”administrativa” karaktär och fortsätter att agera för de verkliga samhällsintressena? I ett klassamhälle skulle en sådan human och ”opolitisk” offentlig makt vara omöjlig, men även om den blir *möjlig* först i ett klasslöst samhälle så blir den inte oundviklig.

Att även Marx kan ha sett staten som ett fortsatt problem framgår av själva formuleringen, ”att underordna staten under samhället”. Märk väl, först av allt, att han här inte talar om att staten ska *absorberas* av samhället, som han verkar göra i sina ungdomsverk²³, inte heller talar han om statens upplösning. Vad innebär då att staten ska underordnas samhället? Andra texter – t ex *Pariskommunen* – tyder på att det innebär att den offentliga makten kommer att bestå av tjänstemän, som är ”ansvarsfulla agenter för samhället”, inte ”stående över samhället”. Men här börjar problemet bara. Hur ska samhället kunna garantera att tjänstemännen förblir ”ansvarsfulla” och inte ”stående över”? Marx kan tyckas avfärda frågan alltför lättvindigt och optimistiskt, eftersom han inte säger så mycket om den förutom att tjänstemännen ska kunna avsättas omedelbart. Det går emellertid inte att ta för givet att han inte såg problemet eller insåg dess omfattning.

I *Kritik av Gothaprogrammet* där Marx talar om staten som ett ”fullständigt underordnat organ”, antyder han inte bara att problemet med staten kommer att bestå i det kommunistiska samhället, utan även att de inskränkningar på statsmakten som införs i de mest ”liberala” borgerliga samhällena kan lära oss en del om hur man ska ta itu med detta problem:

Friheten består i att förvandla staten från något samhället överordnat till ett detsamma fullständigt underordnat organ, och i dag är statsformerna också friare eller ofriare, allteftersom de inskränker ”statens frihet”.²⁴

²⁰ Karl Marx, [Kritik av Gothaprogrammet](#).

²¹ Karl Marx och Friedrich Engels, [Kommunistiska manifestet](#).

²² Friedrich Engels, [Om auktoritet](#).

²³ T ex i [Marx om judefrågan](#) eller [Ekonomisk-filosofiska manuskript](#).

²⁴ [Kritik av Gothaprogrammet](#)

”Frihet” i ett borgerligt samhälle är, naturligtvis, något helt väsensskilt från en fullständig ”underordning av staten under samhället”, något som bara kan inträffa när det inte längre finns något klassherravälde. Å andra sidan verkar Marx se någon slags koppling mellan frihet i den borgerliga staten och den kommunistiska statens underordande under samhället, en koppling som har att göra med införande av kontroll av statsmakten, institutionaliserade restriktioner av ”statens frihet”. Han fortsätter med att ställa frågan: ”Vilken omvandling kommer statsväsendet att undergå i ett kommunistiskt samhälle? Med andra ord: vilka samhällsfunktioner, motsvarande de nuvarande statsfunktionerna, kommer att bli kvar där?” Otvivelaktigt bidrog Marx till den optimistiska uppfattningen att staten slutligen kommer att vittra bort, men här antyder han uppenbarligen att staten kommer att bestå, att den sannolikt kommer att ha vissa funktioner som liknar de nuvarande, och till och med att analoga problem kan uppstå. Vidare kan den exakta karaktären på dessa likheter bara avgöras ”vetenskapligt” och ”man kommer inte problemet ett tuppfjät närmare, om man så på tusen sätt kombinerar ordet folk med ordet stat”. Detta kan innebära att en demokratisk stat fortfarande är en *stat* och att det kommer att fordras medvetna och institutionella insatser för att begränsa dess ”frihet” – vilket, bland mycket annat, verkar innebära att begränsa byråkratiseringen – om den ska kunna underordnas samhället. I och med att den kapitalistiska statens mest ”liberala” former utgör de hittills mest långtgående metoderna för att begränsa statens frihet, så är det tänkbart att socialister kan ha något att lära av ”liberalismen” i detta avseende.

Vilka specifika inskränkningar av statens ”frihet” som Marx tänkte på framgår kanske av Engels´ kommentarer till *Gothaprogrammet* – och de är något överraskande:

... en serie rätt virrigt formulerade krav i blott och bart demokratisk anda fått komma med i programmet. Flera av dessa står för rena modenycker: ”lagstiftning genom folket” till exempel – idén har hämtats ifrån Schweiz, där den knappast lett till någonting alls, i varje fall inte till någonting av verkligt positiv betydelse. *Administration* genom folket – så skulle det heta, om formuleringen skulle vara av något värde. Ingenting nämns om det viktigaste villkoret för all frihet: att alla tjänstemän skulle vara ansvariga för alla sina åtgärder mot varje medborgare inför vanlig domstol och i enlighet med de allmänna lagarna.²⁵

Underförstått är här åter att frihet handlar om att inskränka statens frihet, och det står klart att detta inte bara handlar om att införa mer demokratiska lagstiftande eller representativa institutioner, utan framför allt handlar det om den administrativa apparaten. Särskilt slående är den vikt som Engels fäster vid lagar och rättssystemet för att inskränka statens frihet. Det finns en passus om att vissa rättssystem utgör ett slags *opposition* mot staten – kanske rent av en organisation ”i samhället” – snarare än enbart ett statligt redskap. Lagstiftningen, ett ”oberoende” rättsväsen, domare som inte ingår i den administrativa apparaten, jurysystemet, medborgarnas rätt att vända sig till ”vanliga domstolar” mot statliga tjänstemän – som är mer typiska för brittisk rättstradition och de rättssystem som hämtar sitt ursprung därifrån – ställs indirekt emot den kontinentala traditionen och i synnerhet dess system av administrativ lagstiftning. Engels verkar antyda – i vad som kan förefalla som ett onödigt optimistiskt eko av brittisk borgerlig ideologi (som har något speciellt ihåligt över sig med tanke på händelserna på sistone i Storbritannien, framför allt under gruvarbetarstrejken) – att ”lagarna”, särskilt i den brittiska meningen, kan få en viktig roll när det gäller att inskränka statens frihet. Och om ”liberalismens” förmåga att i denna form fungera som en verklig spärr mot den borgerliga staten verkligen kan ifrågasättas, går det heller inte att bara avfärda en sådan uppfattning. Medan Engels fortsätter med att upprepa sin optimism om att införandet av socialism kommer att leda till att staten ”i ordets egentliga bemärkelse” upplöses, så har han – eller Marx – inte alls klart för sig om han anser att detta betyder att faran med den offentliga makten är undanröjd. Det kan därför vara nyttigt att studera borgerlig lagstiftning och andra ”liberala” in-

²⁵ Brev [Från Engels till A. Bebel, London den 18 - 28 mars 1875](#)

skränkningar av statens frihet och vad dessa institutioner kan lära oss om metoder för att underordna staten under samhället till och med under kommunismen.

IV

Oavsett om liberalismen har något att lära socialismen om den postrevolutionära staten eller inte, så kan den i varje fall avslöja något om det förföriska hos en speciell politisk tradition, vilket får mer omedelbara strategiska följder. Det är betecknande att i länder där den liberala – inte nödvändigtvis *demokratiska* – traditionen varit starkast, har arbetarrörelsen också varit minst revolutionär och mest konsekvent satt sin tilltro till den borgerliga demokratins politiska institutioner. Socialistiska rörelser i andra länder kan ha *förvärvat* den tilltron, men i t ex England har det funnits en arbetarrörelse med en obruten tradition av lojalitet mot dessa institutioner. Det verkar också vara så att där liberalismen varit starkast har den socialistiska teorin varit minst marxistisk. Till och med Marx själv påverkades av denna politiska tradition. Han sade ju ändå 1872 att Storbritannien och USA var de länder där sannolikheten var störst för att övergången till socialism skulle ske med fredliga medel. Vid ett möte i Amsterdam sade han:

Ni känner till att man måste ta hänsyn till institutioner, sedvänjor och traditioner i olika länder, och vi förnekar inte att det finns länder – som Amerika, England och om jag vore mer bekant med era institutioner kanske jag skulle tillägga Holland – där arbetarna kan nå målet på fredlig väg. Om så är fallet måste vi också inse att i flertalet länder på kontinenten måste våldet vara hävstången för vår revolution ...²⁶

Utan att spekulera i hur riktig denna bedömning var, så är det intressant att fundera över varför Marx gjorde den, vilka faktorer han såg i England och USA, som skilde dem från andra länder, där det mer sannolikt skulle krävas en våldsamt revolution för att uppnå en samhälls-omvandling. Utan tvivel var England det mest proletära landet i världen och Marx verkar ha väntat sig att Amerika skulle bli ”arbetarnas kontinent par excellence”, som han säger senare i talet i Amsterdam. I ett viktigt avsnitt hänvisar Marx emellertid inte till klasstrukturen i olika länder, utan till deras ”institutioner, sedvänjor och traditioner”. Angående vilka institutioner och traditioner han särskilt tänkte på, så verkar det osannolikt att det avgörande för Marx skulle ha varit vilken nivå *demokratin* i sig hade uppnått. 1872 var England fortfarande många år från allmän rösträtt för män och än längre bort från ett system med en-person-en-röst, eller något som liknade allmän rösträtt för myndiga, och den politiska traditionen var allt annat än demokratisk, medan Frankrike långt tidigare redan hade experimenterat med allmän rösträtt för män och andra demokratiska institutioner. Man var där på väg att upprätta en borgerligt demokratisk republik och hade försett världen med dess mest inflytelserika demokratiska tradition. Med tanke på andra uttalanden av Marx – t ex i *Kritik av Gothaprogrammet*, *Louis Napoleons 18:e Brumaire*, och brevet till Kugelman den 12 april 1871 – verkar talet i Amsterdam inte så mycket ha gått ut på att framhålla de *demokratiska* inslagen i de engelska och amerikanska politiska institutionerna som deras ”*liberalism*”, framför allt den utsträckning som ”statens frihet” inskränktes i motsats till de mer öppna byråkratiska polisstaterna i de stora kapitalistiska länderna på kontinenten, där det med största säkerhet skulle fordras en våldsamt revolution för att ”krossa” de stela statsapparaterna.²⁷ De till synes mindre rigida brittiska och amerikanska kapitalistiska statsformerna gav med andra ord i varje fall intrycket att maktens struktur, där staten stod högst upp, lättare skulle kunna förändras med fredliga, parlamentariska metoder.

²⁶ Karl Marx, ”Amsterdam Speech” (Amsterdamtalet), 8 september 1872.

²⁷ Engels visade senare mindre tilltro till den amerikanska statens flexibilitet. I sin introduktion till Marx’ *Klasstriderna i Frankrike* åberopar han USA som det land där statsmakten lyckats bäst med att bli ”oberoende gentemot samhället” vilket gjort landet maktlöst mot politiker som tillskansar sig och utnyttjar denna makt – trots bristen på en stående armé och en fast byråkrati.

Om Marx tillät sig en viss optimism beträffande liberalismens politiska former och traditioner, så är det inte förvånande att en så stor del av arbetarklassen, som hade upplevt dem direkt, kan vara så orubbligt trogen en politisk tradition som inte varit anmärkningsvärt demokratisk. Att underordnade klasser har kunnat vända sig till juridiska och politiska institutioner i sina relationer med de härskande klasserna, samt begränsningarna av statens egen ”frihet”, har skapat en tilltro – om än knappast obegränsad – till de rättsliga och politiska formernas effektivitet. Hur ska då den socialistiska teorin handskas med denna ihärdiga ideologi?

I kampen mot icke liberala regimer, i synnerhet fascistiska eller andra former av diktatur, finns en del som talar för folkfrontens principer och en motsvarande ideologisk strategi där kontinuiteten mellan liberalism och socialism tar överhand gentemot diskontinuiteten. Tveksamheter måste dock råda över riskerna med en strategi som förefaller hålla nere klasskampen, underordna arbetarklassens intressen och självständiga agerande, och skjuta upp kampen för socialism. Men även om vi, i sådana fall, går med på nödvändigheten att utsätta oss för dessa risker, så kan inga sådana argument förekomma beträffande den liberala demokratin. I den liberalt-demokratiska staten, där folkets makt har nått så långt som det är möjligt i ett klassamhälle, står kampen för socialism högst på dagordningen. En intellektuell strategi behövs då som går bortom enheten mellan liberalism och socialism i en teoretisk folkfront. Det finns förvisso många omedelbara och akuta strider som måste föras i alla liberala demokratier – mot kärnvapenförintelse t ex eller, för den delen, att slå vakt om den liberala demokratins landvinningar – och de kräver breda allianser, men under alla dessa strider och allianser måste det specifika med kampen för socialism alltid stå klar.²⁸ En intellektuell strategi måste därför hittas, där man, samtidigt som man erkänner värdet av de liberala institutionerna, slår vakt om detta specifika och klarlägger skiljelinjen, ”eldfloden”, mellan liberalism och socialism.

Detta är en stor fråga, men några påpekanden kan göras i all korthet. Vi får till att börja med inte bli för uppslukade av formuleringen ”liberal demokrati”, så att all uppmärksamhet koncentreras till motsättningen mellan ”liberal demokrati” och ”socialistisk demokrati”, som om det avgörande vore skillnaden mellan två aspekter av demokratin. Det kan vara bra att i stället ställa liberalism (”demokratisk” eller ”fördemokratisk”) mot demokrati, dvs att definiera demokrati som något *som skiljer sig från* – men inte utgör någon motsats till – liberalism. Om vi fokuserar allt på skillnaderna mellan de frågor som ”liberalism” respektive ”demokrati” tar upp, kan vi erkänna värdet av liberalism och de lärdomar den ger för socialismen, utan att låta liberalismen helt begränsa vår definition av demokrati.

Liberalism har främst att göra med ”begränsningar av statens frihet” – genom lagstiftning, medborgerliga rättigheter, osv. Den siktar på att begränsa den politiska makten omfattning och godtycke, men har inget intresse av att avskaffa *alienationen* runt makten. I själva verket är det ett grundläggande liberalt mål, till och med i dess mest ”demokratiska” former, att makt måste vara *alienerad*, inte enbart som ett nödvändigt ont utan som något positivt – t ex för att kunna låta grundmurat individualistiska mänskliga varelser ägna sig åt sina privata göromål. För liberalismen är därför *representation en lösning* och inte något problem.

I motsats till liberalism handlar *demokrati* just om att avskaffa maktens alienation. I den mån någon form av alienerad makt eller representation fortsätter att vara en nödvändig utväg – vilket måste vara fallet i alla komplexa samhällen – måste sådana representativa institutioner utifrån demokratiska värden ses inte bara som en lösning utan även som ett problem. Det är

²⁸ Se t ex Raymond Williams, ”The Politics of Nuclear Disarmament”, *New Left Review*, 124, november-december 1980, för en diskussion om denna fråga i förhållande till fredsrörelsen.

genom att ta itu med detta problem som socialismen har något att lära av liberalismen – inte om att få slut på maktens alienation utan om att ta kontroll över den alienerade makten.

Även en demokratisk makt kan otvivelaktigt innebära risker där liberalismen – med sina principer om medborgerliga rättigheter, lag och rätt och skydd för privatlivet – ännu kan ha en del att lära ut, men en *begränsning* av makt är inte samma sak som att avskaffa maktens alienation. I motsats till liberalismen, även i dess mest idealiska form, innebär demokrati att man vill eliminera motsättningen mellan ”ekonomi” och ”politik” och statens dominans över civilsamhället. ”Folklig suveränitet” skulle därmed inte inskränkas till någon abstrakt politisk ”sfär”, utan skulle i stället leda till en frigörelse av makten på den mänskliga verksamhetens samtliga nivåer, en attack på hela maktstrukturen som startar på produktionens område och fortsätter uppåt in i staten. Av detta skäl borde kombinationen ”socialism” och ”demokrati” vara överflödig, precis som sammankopplingen av ”liberal” och ”demokrati” kan vara vilseledande.

Det betyder också att det inte kan finnas någon icke antagonistisk utvidgning av den liberala demokratin in i en socialistisk demokrati. Även om begreppet ”demokrati” får gälla för båda dessa fall, måste det åtminstone medges att det under historiens gång har existerat radikalt olika former av demokrati och att de institutionella skillnader som åtskiljer t ex den atenska från den moderna amerikanska eller brittiska formen avspeglar deras helt olika sociala bas. Det är historiskt nonsens att förneka att det skulle finnas något samband mellan dessa olika demokratiers institutionella former, och de olika samhälleliga grundvalar de vilar på. De sociala relationernas struktur och kraft kommer att särskilja socialismen från kapitalismen, och kommer med nödvändighet att återspeglas i olika institutionella former. Själva kärnan i socialismen kommer att bli en form av demokratisk organisering, som aldrig tidigare existerat – direkt självstyre av fritt förbundna producenter på gemensamt ägda arbetsplatser som tillverkar de materiella livsförnödenheterna. Själva existensen av sådana demokratiska institutioner innebär definitionsmässigt ett slut på de kapitalistiska förhållandena och de former av demokrati som varit förenliga med dem.

Det är heller inte bara fråga om att spika fast ”ekonomisk” demokrati på en redan existerande ”politisk” demokrati. Det är inte bara så att demokratin på produktionsnivå kommer att fordra nya former av understödjande institutioner på andra ”nivåer”. Mer betydelsefullt är att den politiska sfären också i det mest ”liberalt-demokratiska” kapitalistiska samhället i sig själv är uppbyggd för att, med byråkratiska medel och närhelst det blir nödvändigt med tvång, upprätthålla spärrarna mot demokrati på produktionsförhållandenas ”nivå”. Att behandla övergången till socialism bara som en lätt förbättring av den liberala demokratin, som om det enda som behövs är att ”överföra” dess demokratiska principer från politiken till ekonomin, innebär att man glömmer att det inte bara finns något sådant som en samhälleligt obestämd demokratisk princip, utan också att en av den liberalt-demokratiska statens viktigaste funktioner är att vaksamt övervaka och om nödvändigt med tvång begränsa ”demokratin” till ett begränsat område.

11. Socialism och "Universella mänskliga nyttigheter"

I

Det finns ett sätt att koppla socialismen till "det universellt mänskligt goda", som skiljer sig helt från den nya "sanna" socialismen. Raymond Williams, en författare i en helt annan kategori än alla hittills nämnda, är ett exempel. Hans verk tar upp mycket av det som intresserar NSS utan att bestrida den marxistiska premissen att arbetarklassens speciella intressen sammanfaller med mänsklighetens allmänna, att arbetarklassens egen frigörelse leder till att alla mänskliga varelser frigörs från utsugning och att arbetarklassen inte bara har ett grundläggande *klassintresse* av socialismen, utan också en specifik kollektiv förmåga att genomföra den. Det som gör hans bok *Towards 2000* speciellt betydelsefull är, att samtidigt som hela framställningen tar sig an de frågor som de "nya sociala rörelserna" rest – fred, miljö, kön, kulturell fattigdom, osv – och medger att dessa frågor alltför ofta ignorerats av vänsterns klassorganisationer, så går den ut på att bemöta avfärdandet av arbetarklassen och att slå fast vikten av en klasspolitik. Hans arbete innehåller en direkt attack på mystifikationerna kring parlamentarisk representation, som klart tar avstånd från demokratins "obestämlighet" genom att klart slå fast den *borgerliga* demokratins existens och specifika roll och ställa den mot specifikt socialistiska former.¹ Framför allt är boken genomsyrad av ett djupt *antikapitalistiskt* engagemang, som är påfallande frånvarande hos de ledande företrädarna för NSS, som gärna kringgår frågan genom att undvika själva ordet i avgörande moment i sin argumentation. Vi har exempelvis Laclaus och Mouffes "industrisamhälle" eller Stedman Jones "blandekonomi", "välfärdsstat", "Storbritanniens ekonomiska tillstånd" och "nationella tillbakagång" (betecknande är att han bara hänvisar en gång till "kapitalism" i sina funderingar kring Labourpartiet och då bara i en redogörelse för Croslands åsikter). Det är värt att tillägga att Williams, som kanske mer än någon annan nutida marxist i den engelskspråkiga världen har bidragit till studierna av "överbyggnaden" eller de kulturella processerna, och helt klart mycket mer än någon av NSS-entusiasterna för språk, ideologi och diskurs, inte visar någon tendens att överdriva deras roll i den samhälleliga reproduktionen eller den politiska kampen.

Williams identifierar först två element i arbetarrörelsens traditionella anspråk på att vara "mer än en anhopning av vissa specialintressen".² Det första argumentet, som hämtar sin styrka från den "fattigdomskultur" som rörelsen uppstod i, baserar sig på den djupa fattigdom som industrikapitalismen tycktes medföra. "Det kunde", enligt detta synsätt, "inte vara rätt att så många skulle behöva leva på det viset." Genom minskningen av den absoluta fattigdomen i de utvecklade kapitalistiska länderna, arbetarrörelsens framgångar i att förbättra villkoren för den traditionella arbetarklassen och framväxten av nya relativt välsituerade och privilegierade delar av arbetarrörelsen "finns inte längre någon tillförlitlig grund för anspråket [för arbetarrörelsens del] att stå för ett allmänintresse av absoluta mänskliga behov."

Men det andra argumentet var av ett annat slag: "genom att expropriera de gemensamma produktionsmedlen och genom att på privat väg tillägna sig arbetets mervärde var det kapitalistiska systemet som sådant fientligt till allmänintresset och därmed oförenligt med det".³ Vad som band samman detta allmänintresse med arbetarklassens särintressen var, enligt Williams, arbetarklassens speciella förmåga att genomföra krossandet av kapitalismen. "Det välbekanta nästa steget i argumentet", fortsätter han, "är att den organiserade arbetarrörelsen är den enda kraft som kan få ett slut på kapitalismen." För Williams har styrkan i argumentet att kapitalismen strider mot allmänintresset inte förändrats genom att systemet utvecklats.

¹ Raymond Williams, *Towards 2000*, London 1983, sid. 102-127.

² *Ibid.*, sid. 162.

³ *Ibid.*, sid. 162-163.

Men antagandet att allt som arbetarrörelsen företar sig mot kapitalismen, oavsett hur speciella målen är eller hur begränsad omfattning det har, automatiskt knyter an till allmänintresset, har gradvis tappat i trovärdighet. Folk har – med visst fog – inte bara slutat tro på att kamp för arbetarklassens särintressen med nödvändighet blir antikapitalistiska, de tenderar också att glömma bort grundförutsättningen att kapitalismen strider mot allmänintresset ”och att det går att få ett slut på den genom industriellt och politiskt agerande och ersätta den med det system som svarar mot allmänintresset: socialismen”.⁴ Enligt Williams står den socialistiska rörelsen inför uppgiften att skapa en rimlig och trovärdig syn på hur allmänintresset ser ut och hitta sätt att återskapa arbetarrörelsens band till det.

Det är värt att notera, att även om Williams är fullt redo att ifrågasätta huruvida många av arbetarklassens ”särkrav” verkligen är antikapitalistiska och i överensstämmelse med allmänintresset, så tycks han ta för givet att arbetarklassens grundläggande intressen i huvudsak är antikapitalistiska och att det är denna egenskap som gör det möjligt och nödvändigt att anse att det socialistiska projektet handlar om att ”återknyta” arbetarrörelsen till allmänintresset – inte bara i den betydelsen att socialisternas syn på allmänintresset måste inkludera ”alla rimliga särintressen”, utan också genom att arbetarklassen har en mer omedelbar och specifik förmåga än andra samhällsgrupper att ”knyta an” till allmänintresset och därigenom med socialismen. Med andra ord verkar han acceptera att arbetarklassen via klasskampen förblir den viktigaste förmedlaren under kampen för socialismen.

På samma gång pekar Williams på att kopplingen mellan arbetarklassens särintressen och allmänintresset har förlorat i trovärdighet genom att en stor del av de samhälleliga mål som måste ses som avgörande för allmänintresset och målet med människans frigörelse har försumrats av klassorganisationerna och inte framställts som uttryck för klassintresse:

Alla betydande sociala *rörelser* under de senaste 30 åren har startat utanför organiserade klassintressen och institutioner. Fredsrörelsen, miljörörelsen, kvinnorörelsen, organisationer för mänskliga rättigheter, kampanjer mot fattigdom och hemlöshet, kampanjer mot kulturell fattigdom och deformation: samtliga har präglats av att de är sprungna ur de behov och synsätt som intressebaserade organisationer inte har haft utrymme eller tid för, eller som de helt enkelt inte lagt märke till.⁵

Det finns emellertid en avgörande skillnad mellan Williams analys och de som anser att särdragen i mycket av arbetarkampen, det komplexa och mångfacetterade i de samhälleliga identiteter där folk deltar, och att klasskampsorgan försummat vissa avgörande sociala frågor, ger dem rätt att avskilja det socialistiska projektet från arbetarklassens specifika intressen och kamp, och egentligen från klasskampen i allmänhet. Det är ett misstag, skriver Williams, att tolka separeringen mellan dessa sociala rörelser och klassens intresseorganisationer, som ”att man måste gå bortom klasspolitiken”. Uppfattningen att de större intresseorganisationerna är inskränkta är korrekt. ”Men vid närmare påseende är ingen av dessa frågor som inte rör det industriellt-kapitalistiska produktionssättets centrala frågor och system av klasser.”⁶

Och ändå finns en oklarhet här. Trots att Williams tar för givet arbetarklassens centrala roll i kampen för socialism och dess grundläggande intresse av att ersätta det kapitalistiska systemet med socialism, är det inte helt klart hur, eller ens om, detta grundläggande intresse skiljer sig från alla andra mänskliga varelsers, som har del i ”allmänintresset” bara genom egenskapen att vara människor. Tanken att kapitalismens klasssystem oundvikligt blir avgörande för alla viktiga samhällsfrågor och utgör främsta hindret för alla försök att uppnå de mänskliga målen av fred, trygghet, en ansvarstagande ekonomi och ett ansvarstagande samhälle, tyder förvisso på att klasskampen mellan de främsta klasserna i det kapitalistiska

⁴ *Ibid.*, sid. 163.

⁵ *Ibid.*, sid. 172.

⁶ *Ibid.*, sid. 172-173.

systemet kommer att vara den avgörande striden under kampen för att uppnå dessa mål. Ändå undviker Williams för det mesta klasskampens vokabulär och uppmanar oss att återskapa den socialistiska rörelsen som en rörelse ”som utgår från primära mänskliga behov ... och som sammanför ett brett spektrum av behov och intressen i en ny definition av allmänintresset”⁷ och därmed också till att ändra och bredda synen på vad socialismen är.

Men även här finns en avgörande skillnad mellan Williams inställning och NSS'. Det är sant att han hänvisar till att ”de nya rörelsernas och kampanjernas ledningar eller medlemmar i huvudsak är medelklass”, och till de påfrestningar som får så många inom arbetarklassen att avhålla sig från att göra motstånd mot den rådande ordningen: ”Allt betydande tryck från den kapitalistiska samhällsordningen utövas på mycket nära håll och under mycket kort tid. Det finns ett jobb man måste ha kvar, skulder som måste betalas tillbaka, en familj som måste försörjas”.⁸ Han medger till och med att det, som en följd av denna samhällsordning, ”och utan fördelarna av relativ social distans och rörlighet, eller av en oberoende (ofta offentligt finansierad) tillgång till vidareutbildning, så måste en majoritet av löntagarna – en betydligt större del av befolkningen än någon annan definition av arbetarklassen – fortfarande förhålla sig till beslut på nära håll eller av kortsiktig karaktär”, medan de mer privilegierade klasserna har tillgång till ”en social distans, ett utrymme för att ha råd med missnöje”, vilket gör dem mer öppna för de universella ”mänskliga behov” som de nya sociala rörelserna ger uttryck för. För att inte den sortens iakttagelser ska ge vatten på kvarn åt sådana som Laclau och Mouffe eller Gavin Kitching, måste det framhållas att tyngdpunkten i hans argument för oss i en helt annan politisk riktning än NSS. Williams betonar, att så länge som de nya sociala rörelserna inte kan få med sig den ”hårda samhälleliga kärnan”, arbetarklassen, så kommer de inte bara att förbli marginella utan också ineffektiva, eftersom arbetarklassen befinner sig i samhällsordningens centrum, i dess ”avgörande relationer”, i ”den ekonomiska ordningens högborg”, där ”inte bara de dominerande institutionerna finns, och deras skuggkabinett ... [utan också] för det mesta huvuddelen av befolkningen”.⁹ ”Det är betecknande”, framhåller han, ”att de nya rörelserna är aktiva och av betydelse på nästan alla områden utom just detta”, på det ekonomiska.¹⁰ Ändå är det dit, till denna centralpunkt, som alla stora samhällsfrågor måste föra oss tillbaka.

Det blir därför rätt absurt att avfärda eller underskatta dessa rörelser som ”medelklassfrågor”. Det är samhällsordningen själv som gör att dessa frågor betraktas eller bryts på detta sätt. Det är lika absurt att betrakta dessa frågor som irrelevanta för arbetarklassens centrala intressen. I allt väsentligt ingår de i de centrala intressena. Det är arbetarna som är mest utsatta för farliga industriprocesser och miljöförstöring. Det är arbetarkvinnorna som har störst behov av kvinnans rättigheter ... Oavsett vilka rörelser som kan uppstå på visst avstånd från dessa specifika och avgörande relationer, så finns ingen möjlighet för dem att få full kraft förrän det finns seriösa och detaljerade alternativ i dessa dagliga frågor där en central medvetenhet uppstår.¹¹

Och om ”det är just i dessa frågor som all alternativ politik av historiskt förståeliga skäl är som svagast”, så innebär det inte att platsen för kampen måste omlokaliseras bort från det som angår arbetarklassen, för ”det som kommer att ske på detta centrala ekonomiska område är det som avgör den framtida samhällsordningen”.¹²

Även om det kvarstår oklarheter i Williams sammankoppling av en socialistisk politik med ”primära mänskliga behov” av ett allmänt, klassneutralt slag, så verkar han ha något att säga

⁷ *Ibid.*, sid. 173-174.

⁸ *Ibid.*, sid. 254.

⁹ Samma

¹⁰ *Ibid.*, sid. 253.

¹¹ *Ibid.*, sid. 255.

¹² *Ibid.*, sid. 260.

som går rakt emot NSS-projektet: de ”lokala”, dagliga bekymmer som upptar arbetarklassen ligger närmare samhällsordningens kärna och källan till de förhållanden som bestämmer vad som är ”primära mänskliga behov” och universella nyttigheter, än de nya rörelser som har dessa behov och nyttigheter som sina omedelbara mål. Kanske kan vi också i Williams resonemang avläsa ett erkännande av att ”det sociala avstånd”, det ”utrymme för att ha råd med missnöje” som är tillgängligt för de mer privilegierade klasserna, bara kommer att vara tillgängligt för de nya sociala rörelserna så länge de behåller avståndet till den centrala kärnan, de ”avgörande relationerna”, i ekonomin, bara så länge dessa sociala frågor framställs som tillräckligt långt bort från den kapitalistiska ordningens kärna för att inte på något avgörande sätt utmana denna – vilket kan vara orsaken till att de nya sociala rörelserna ”aktivt och i betydande grad” finns närvarande i ”nästan varje del av tillvaron” utom ekonomin. Med andra ord finns det de som ”har råd” med missnöje så länge det inte utmanar den kapitalistiska ordningen och andra som, även om de har mindre råd med motstånd på kort sikt, är så placerade att också deras mer ”lokala” och specifika strider direkt kan påverka det ”centrala systemet” i den rådande ordning som avgör framtiden för de universella mänskliga nyttigheterna.

II

Den plats som ”primära mänskliga behov” eller ”universella nyttigheter” intar i det socialistiska projektet är en avgörande och besvärlig fråga. Om den socialistiska rörelsen ska kunna behålla någon trovärdighet som frigörelseprojekt måste den bredda sin syn på mänsklig befrielse och livskvalitet. Men även om socialistiska mål uttalat och kraftfullt breddas till att inkludera alla mänskliga mål som måste vara en del av en verkligt frigörande vision, så skulle detta inte av sig själv lösa frågan om det socialistiska perspektivet eller den socialistiska kampens karaktär, dess organisationsformer och specifika mål. Framför allt skulle det inte innebära att vi kan överge synen på det socialistiska projektet som klasskamp med målet att avskaffa klasserna. Om vi godtar en syn på socialismen som inkluderar ”mänskliga” mål som fred, trygghet, demokrati, ett ansvarstagande samhälle och en ansvarstagande ekonomi, och om vi samtidigt medger att kapitalismens klasssystem och kapitalismens behov av ackumulation nu utgör de främsta hindren för att uppnå dessa mål, vilka slutsatser skulle vi då kunna dra om kampens specifika karaktär och de samhälleliga krafter som sannolikt kommer att driva den framåt?

Två ganska olika slutsatser är möjliga. Enligt den ena skulle det kunna vara att när folk väl har insett att det är kapitalismen och dess klasssystem som mer än något annat står i vägen för deras icke materiella, mänskliga mål, såsom avskaffandet av klasserna lika mycket kan bli det allmänna målet som det också är arbetarklassens specifika mål. Med andra ord skulle man kunna dra slutsatsen, att även om avskaffandet av klasserna är det direkta och specifika målet för arbetarklassens ”materiella” eller ”ekonomiska” intressen, så ligger det i andra avseenden lika mycket i andra samhällsgruppers intresse, och att det specifika i arbetarklassens materiella intressen inte ger denna klass någon speciell ställning under kampen för att avskaffa klassexploateringen. Alternativt skulle man kunna säga, att om avskaffandet av klasserna står i centrum för det socialistiska projektet, och även om dess yttersta mål är att uppnå större mänskliga mål, så är det inte sannolikt att socialismen kommer att bli det kollektiva projektet för andra samhällsgrupper av samma skäl som för arbetarklassen, vars medlemmar är direkt utsatta för klassexploatering, och vars kollektiva identitet uppstår direkt ur detta klasssystem, vars organisation och strategiska plats definieras av det, och vars kollektiva handlande, också när det är särinriktat och har begränsad omfattning, med nödvändighet riktas mot det rätta målet. Om det senare verkar mer sannolikt så kan den socialistiska rörelsen ändå luta sig mot andra grupper och knyta band med andra sociala rörelser, men den måste fortfarande

uppfattas och organiseras som ett redskap för klasskamp, vars främsta strategiska intresse måste vara att tjäna klassens intressen och smida samman arbetarklassens klassenhet.

Här stöter vi på de svårigheter som NSS-projektet lider av, med dess tendens att byta fokus från klassbundna materiella intressen till universella ”mänskliga” mål. Givetvis måste dessa ”mänskliga” mål vara det yttersta målet för kampen för frigörelse, och givetvis finns ett viktigt moment där också avskaffandet av klasser – för att inte tala om tillfredsställandet av arbetarklassens intressen – måste ses som ett tillfälligt mål, kanske mer som ett medel än ett mål. Men vad NSS egentligen säger är att dessa yttersta ”mänskliga” mål nu kan vara de omedelbara målen (oavsett hur lång tid det kan ta att uppnå dem) för en politisk rörelse. Detta innebär inte bara att dessa mål utgör de gemensamma mål som en meningsfull kollektiv aktör kan organiseras kring, utan också att denne gemensamma aktör kan riktas mot själva det kapitalistiska systemets grundvalar. Att påstå detta är att säga en av två saker: 1) att de materiella och samhällsliga förutsättningarna för att uppnå dessa mål existerar nu (på ett sätt som aldrig skådats tidigare), i den meningen att förekomsten av klasser inte utgör något hinder – antingen för att produktionsförhållandena och utsugningen inte är, och kanske aldrig har varit, avgörande för utgången av historiska processer, eller för att dessa hinder redan har avlägsnats. I detta fall återstår bara att få de nödvändiga redskapen på plats för att uppnå dessa ”mänskliga” mål. Eller 2) att hotet mot dessa mänskliga intressen – fred, trygghet, miljö, livskvalitet – är så mycket större än någonsin tidigare, att behovet att värna dem kommer att överskugga alla andra samhällsliga intressen på sätt och nivåer som aldrig tidigare har skådats, och att alla andra historiskt avgörande faktorer är tillräckliga för att skapa en kraft som kan omvandla den rådande ordningens samhällsliga och materiella villkor.

Det vore frestande att tro att de mest glödande företrädarna för en ”autonom” socialistisk politik måste omfatta det första synsättet, eftersom de verkar övertygade om att det räcker med ”retorik” för att uppnå de önskvärda målen. Men detta är inte någon uppfattning som måste tas på allvar, eftersom det skulle krävas en kolossal ombearbetning av historien för att visa att produktionsförhållanden och klassrelationer är oväsentliga för historiska processer, eller åtminstone en ordentlig omvärdering av kapitalismen för att visa att den är det enda historiska produktionssättet som underordnar produktionsförhållanden och klasser under andra historiska faktorer (eller kanske visa att klasser inte längre existerar i någon större omfattning i utvecklade kapitalistiska samhällen?)

Det finns en svagare variant av detta argument, som faktiskt har fått en viss uppslutning: att ”välfärdskapitalismen” så fullständigt har förändrat det kapitalistiska systemets karaktär att de gamla frågor som utgjorde klasspolitikens kärna nu har blivit lösta. Detta argument är emellertid nästan lika svårt att ta på allvar som den starkare varianten, med tanke på den mängd nya klassfrågor som ”välfärdsstaten” själv har skapat, de många nya bördor som lagts på arbetarklassen, för att inte tala om den nedmontering av välfärdsstaten som nu pågår i en del av utvecklade kapitalistiska länderna och klassfrågornas fortsatta – egentligen växande – framträdande plats i de utvecklade kapitalistiska länderna, oavsett hur mycket karaktären hos klasskrafterna och ”klasspolitikens parametrar” kan ha förändrats av välfärdskapitalismen. ”Framförallt får man”, som Göran Therborn nyligen påpekat, ”inte glömma att välfärdskapitalismen fortfarande är kapitalism. Det betyder att de klassiska problemställningarna kring kapitalismens politik består. Men inte bara det. I dagens ekonomiska kris hotas och urholkas välfärdskapitalismens landvinningar – full sysselsättning, social trygghet, större jämlikhet mellan män och kvinnor – något som leder till att de blir centrala politiska frågeställningar. En politisk förståelse av den nuvarande situationen som hävdar att den fullt utvecklade välfärdsstaten, åtminstone i sin framträdelseform, har löst det som varit arbetarmilitansens grundläggande problem – lön, arbetsförhållanden, sysselsättning och social trygghet begår ett

väsentligt misstag.”¹³ Och i den mån några av dessa frågor har blivit (tillfälligt?) lösta och gjort intrång på vänsterns politiska terräng och erövrat delar av dess traditionella repertoar, så har också nya klassfrågor, samt nya klasskrafter och ny aktivism uppstått. Det finns därför inga övertygande belägg för att den moderna kapitalismen skulle ha reducerat grunden för en klasspolitik eller gjort klass onödigt eller oanvändbart som politisk kraft.

Det andra argumentet – att omfattningen av hotet mot grundläggande mänskliga intressen nu är så stort att det överskuggar andra sociala faktorer – har en viss tyngd i en tid då nukleär förintelse och ekologisk katastrof inte bara hotar alla mänskliga mål utan mänsklighetens själva existens, och när dessa hot har gett upphov till breda folkliga rörelser, också bland människor som är ovilliga att mobilisera i andra, mindre apokalyptiska frågor. Den moraliska kraften i dessa rörelser går inte att ifrågasätta, men i viss betydelse får just de egenskaper som ger dem sin speciella styrka också att de gör motstånd mot att omvandlas till aktörer för en grundläggande samhällsförändring, från kapitalism till socialism. Dessa rörelser avspeglar inte, och är inte avsedda att göra det, någon ny kollektiv identitet, någon ny samhällsaktör som drivs av något nytt antikapitalistiskt intresse som upphäver skillnaderna i klassintresse. De har inte tillkommit på grundval av de samband som existerar mellan den kapitalistiska ordningen och hotet mot fred och överlevnad. I stället beror deras enhet och folkliga attraktionskraft på att de *avskiljer* frågor om fred eller miljöförstöring från den rådande samhällsordningen och de olika sociala intressen som denna består av. De gemensamma intressen som människor delar bara på grund av att de är människor får inte tolkas som att det är nödvändigt med en omvandling av den rådande samhällsordningen och klassförhållandena, utan i stället som något *avskilt* från de olika särintressen som människor är delaktiga i just genom att de ingår i denna samhällsordning och dess system av klasser. Med andra ord har den sortens rörelser tenderat att basera sig på i vilken utsträckning de kan undvika att direkt peka ut den kapitalistiska samhällsordningen och dess klasssystem.

Här har vi i själva verket att göra med politiska program som har utformats till att vara mer eller mindre fristående från samhällsförhållanden och materiella intressen, men det är just deras autonomi som gör att de får svårt att bli program för socialistisk förändring. Egentligen är otillräckligheten i NSS’ tankegångar kanske aldrig mer uppenbara än här. Vi behöver bara försöka föreställa oss det verkliga sätt på vilket en sådan ”folklig” rörelse skulle kunna omvandlas till en socialistisk kraft. Hur skulle vi kunna föreställa oss en process där en rörelse som har mobiliserats just på basis av att bortse från de rådande klassförhållandena och klassintressena och som avsiktligt har avskilt sig från alla tankar på en grundläggande förändring av den rådande samhällsstrukturen och maktförhållandena, omvandlas till en solid kollektiv kraft som riktas mot dessa klassförhållanden och denna maktstruktur? Sådillvida, förstås, att rörelsen inte själv blir skådeplatsen för klasskamp. Just det faktum att sådana rörelser i så hög grad måste förlita sig på att avskilja sina mål från materiella intressen och klassmotsättningar, säger oss en hel del om vikten av materiella intressen och klassmotsättningar för att skapa politiska krafter, och i samma ögonblick som de frågorna tillåts komma upp till ytan kommer dessa folkliga rörelsers själva identitet och enhet att skingras. Med andra ord kan dessa rörelser gå i två olika riktningar: de kan behålla sin ”folkliga” identitet och enhet genom att ge upp sin förmåga att agera som en stark oppositionell kraft, eller de kan bli avsevärt effektivare, också när det gäller att uppnå de egna specifika målen, genom att utnyttja sin folkliga kraft för en klasspolitik.

Dessa begränsningar är tillämpbara på alla former av socialistisk rörelse, som ”utgår från primära mänskliga behov”, universella mänskliga mål som överskrider materiella intressen

¹³ Göran Therborn, [Den avancerade kapitalismens omdaning och arbetarrörelsens framtidsutsikter](#), (på marxistarkivet) s 21 (originalet i *New Left Review*, 145, maj-juni 1984, sid. 29-30).

och klass – om man med detta inte avser en rörelse för mänsklig frigörelse och förverkligande av universella mänskliga mål via klasskamp och avskaffande av klasser, utan en rörelse som försöker undvika klassintressen och klasskamp i hopp om att skapa en omvandlande kollektiv representant bara med hjälp av en ”autonom” universell ”diskurs”. För vad skulle det egentligen innebära att organisera en politisk rörelse kring ”primära mänskliga behov” i denna mening?

Frågan kan åter illustreras genom att vi frågar oss varför inte kapitalisterna själva lika mycket som någon skulle kunna vara en del av den kollektiva revolutionära representanten i en sådan socialistisk rörelse. Eftersom de är ”människor”, med samma mänskliga intressen som alla andra, vad skulle hindra socialistiska tankegångar från att inkludera dem? Om vi däremot medger att kapitalismen strider mot mänskliga intressen, och att kapitalister därför inte kan utgöra någon naturlig del i underlaget för socialismen, då medger vi också att kapitalistiska produktionsförhållanden är relevanta mål för kampen för socialism, den maktstruktur som måste angripas för att de mänskliga målen ska kunna uppnås, och även att människor – eller i varje fall en del (bara kapitalister, och kanske den ”klassiska” arbetarklassen?) – sätter sina klassintressen över ”mänskliga” intressen. Och om så är fallet, under vilka specifika förutsättningar skulle vi kunna organisera en politisk rörelse bakom ett engagemang för ”primära mänskliga behov”? Menar vi verkligen att det samtidigt som en del människor – egentligen hela klasser och framför allt de främsta klasserna som står mot varandra under kapitalismen – på grund av sina materiella villkor är tvingade att sätta klassintressen högre än mänskliga mål, så finns det ett mittfält av samhällsgrupper som inte är tvingade på samma sätt och att det är de som kommer att leda kampen för socialism? Om så är fallet – och framför allt – hur? Från vilken strategiskt gynnsam position, och med vilken kollektiv styrka, kommer denna ”autonoma” massa att inleda sitt angrepp mot den kapitalistiska maktens styrkepunkter? Och på vilket sätt kommer den att kunna slå vakt om sin identitet och enhet?

Inget av detta utesluter att folk inte skulle kunna motiveras av altruism, medkänsla eller en osjälvisk uppslutning bakom ”allmänintresset”, eller att dessa drivkrafter inte skulle spela någon roll i kampen för socialism. Men en kamp i syfte att få till stånd en omvandling kan inte organiseras utifrån dessa principer, framför allt inte i ett samhälle som bygger på klasser med de orubbliga intressekonflikter och maktstrukturer som detta bygger på.

Vi kan heller inte på ett meningsfullt sätt föreställa oss socialismen som enbart ett ”rationellt” mål som alla förnuftsvarer skulle omfatta, när de väl har uppnått den erforderliga nivån av ”intellektuell förfining”. Naturligtvis är anti-intellektualismen hos vissa socialistiska tendenser dum och farlig, och naturligtvis kräver en effektiv socialistisk rörelse utbildning. Men det finns inget i utbildning eller ”rationalitet” som i sig leder till socialism eller demokrati. Historien erbjuder mängder av bevis på att det inte finns något som förhindrar att ”intellektuell förfining” kombineras med exploaterande och förtryckande samhällsförhållanden. Det som är grundläggande och oåterkalleligt oförenligt med sådana samhällsförhållanden är den exploaterade klassens intressen; och det är för denna sociala princip som ”intellektuell förfining” måste tas i anspråk om ”förnuftet” ska bli en kraft för socialism.

Men även om strävan efter att främja arbetarklassens intressen fortfarande är ett oundgängligt redskap för socialismen, och fortfarande är den enda form där ”universella mänskliga mål” kan utgöra ett användbart politiskt program, så finns det ett behov av att uttryckligen knyta samman dessa intressen med de universella målen. Det demokratiska inslaget i socialismen, dess uppslutning bakom mänsklig frigörelse och livskvalitet, måste alltid tydligt och klart hållas i sikte om klasskampen ska kunna bli en kamp för socialismen. I en viktig betydelse är därför det språk som talar om ”universella mänskliga mål” också det språk som kan översätta arbetarklassens medvetenhet till socialistisk medvetenhet. Och det kan också vara det språk som på bästa sätt kan uttolka den högre livskvalitet som socialismen står för gentemot dessa s

k ”mellanliggande grupper”, som kan slitas mellan den utsugning kapitalet utsätter dem för och de fördelar de uppnår genom att tjäna det. Den nya ”sanna” socialismens misstag består inte i uppfattningen att det måste finnas en ideologisk medling mellan arbetarklassens materiella intressen och socialismens egentliga mål, utan i stället övertygelsen om att behovet av sådan medling innebär att det inte finns någon organisk eller ”speciell” koppling mellan arbetarklassens intressen och sociala mål.

Antingen hävdar vi, på grund av att alla människor som mänskliga varelser har intresse av socialism – eller av att slippa utsugning, av demokratisk kontroll, fred, trygghet och en anständig livskvalitet – är det också lika sannolikt att de kan bli socialister genom övertygelse, eller också får vi medge, att även om alla mänskliga varelser i grund och botten har sådana intressen, så finns det mer direkta makt- och intressestrukturer som massivt står i vägen för att detta ska kunna bli verklighet. Om det senare stämmer kan socialismen i första hand inte bara ses som något abstrakt moraliskt gott, utan som ett konkret politiskt mål där de samhällskrafter mobiliseras som står mest i motsättning till den kapitalistiska intresse- och maktstrukturen. Socialismen uttrycks i ett konkret projekt med synbara mål och aktörer – och samtidigt ändå något som förmår ”knyta an” till ”allmänintresset” – enbart i den mån den förkroppsligas av arbetarklassens intressen och kamp.

12. Slutsatser

I

Arbetet med denna bok sammanföll nästan exakt med den brittiska gruvarbetarstrejken 1984-85 och detta avslutande kapitel gjordes färdigt kort efter att arbetarna hade återvänt till gruvschakten utan någon uppgörelse. När boken publiceras kommer strejken att vara historia – ja, verkligen historia, eftersom strejken utgör en av de viktigaste händelserna för den brittiska arbetarrörelsen under 1900-talet. Denna historiska händelse blev ett betydande test för den nya ”sanna” socialismen, den första större arbetaraktionen med hela NSS’ teoretiska apparat på plats och till förfogande för att förstå den. Det säger sig självt att detta var en tid när frågan om klasspolitik blev mer trängande än någonsin. När detta skrivs är det kanske för tidigt för att avgöra vilka varaktiga följder strejken kommer att få för hur NSS ser på klass och strejkens politiska svallvågor, eller på deras syn på förhållandet mellan arbetarklassen och en socialistisk politik. Men ett och annat står redan klart. Utan tvivel måste en del av de som talar om bristen på samband mellan politik och klass ha blivit djupt skakade av dessa händelser och kommer att bli tvungna att revidera sin hållning. Hittills har dock uttalandena från NSS-håll om att strejken inneburit dödförklaringen av klasspolitiken varit det mest anmärkningsvärda. Ingenstans skiner det perversa i NSS’ logik igenom mer än i dessa gravtal.

Ett särskilt avslöjande exempel på detta återfinns i Michael Ignatieffs ”Strangers and Comrades”. Denna artikel representerar något som liknar sista ordet i politisk retorik. På sitt eget sätt är den ett storartat uttryck för den lingvistiska socialism som tidigare lagts fram av Ignatieffs kamrat i *History Workshop*, Gareth Stedman Jones. Från sin visdoms och sitt känsliga sinnes höjder kastar Ignatieff en nedlåtande blick på arbetarrörelsen. Hans pompösa och själfulla stil, den raffinerade känsligheten, har gjort honom till de brittiska litterära magasinens favorit, nummer ett bland botfärdiga socialister och en alltid tillgänglig progressiv stämna:

Det finns de inom vänstern som hävdar att gruvarbetarstrejken utgör en bekräftelse på en klassbaserad politik efter decennier då vänsterns agenda bestått av kampanjer över klassgränserna som feminism eller för kärnvapenedrustning. I själva verket visar strejken på motsatsen: en arbetarrörelse som inte förmår ge nationell betydelse åt klasskraven, som bara kan framföra sina krav under tal om total seger, som går till attack mot staten och slutar på fel sida av lagen, kan inte hoppas på att behålla stöd eller legitimitet hos det arbetande folket. Gruvarbetarstrejken är inte bekräftelsen på klasspolitik utan dess dödssuck.

... Problemet med Arthur Scargills politik är inte att han inte har rätten på sin sida, utan att den inte alls kan tala om hur rivaliserande klasser, regioner, raser och religioner kan försonas i en nationell gemenskap.

Det som vänstern behöver är att kunna tala om nationell enighet i form av engagemang för gemenskap mellan främlingar. Vi behöver ett språk av tillit byggt på social kamratskap.¹

I vilken mening skulle då klasspolitiken vara död? Med Ignatieffs kriterier blir måttet på framgång för en klasspolitik i vilken utsträckning en klass kan flyta in i en ”nationell gemenskap” och i gemenskap med sin klassfiende. Vad man än kan säga om det synsättet, så kan det dock knappast utgöra något recept för kampen för socialism – såvida socialismen inte längre ska identifieras med avskaffande av klasser, eller om vi inte ska föreställa oss att den slutliga upplösningen av klasserna kommer att ske genom en ömsesidig överenskommelse, en allmän försoning där utsugare och utsugna kommer att ta varandras händer i kamratlig gemenskap. Om ”vänstern behöver kunna tala om nationell enighet”, på det sätt Ignatieff

¹ Michael Ignatieff, ”Strangers and Comrades”, *New Statesman*, 14 december 1984.

tänker sig, så är det definitivt inte för att kunna föra socialismens sak framåt, vad nu syftet annars skulle kunna vara – kanske att skapa ett oövervinnligt parlamentariskt parti utan socialistiska ambitioner, eller vad det nu kan vara (även om – ifall vi bortser från de mer obehagliga förnimmelser som talet om ”nationell gemenskap” ger upphov till – det är svårt att föreställa sig en valframgång byggd på denna enfaldiga maning till nationell gemenskap). Med Ignatieffs mått skulle den verkliga döden för klasspolitiken äga rum om det uppkom en verkligt enig och militant klassrörelse, som öppet och kraftfullt gick emot kapitalets intressen och makt och med goda möjligheter att nå framgång i kampen för socialism.

Det första som slår en i Ignatieffs argument är hur mycket det känns som ett eko av högerens retorik, dess tal om lag och ordning och karakteriseringen av ”Scargillism” som att nationens bästa blint underordnas själviska särintressen. Men något som vid närmare eftertanke är ännu mer slående, är det speciella sätt som detta argument – och egentligen hela NSS-doktrinen – samtidigt som det sitter fast i Thatcherismens ”nationellt folkliga retorik” avviker från Thatcherismens världsåskådning.

Höjden av ironi är att samtidigt som många inom vänstern varit fullt upptagna med att tillkännage klasspolitikens död och förneka arbetarklassens ”speciella” ställning under kampen för socialismen, har den konservativa regeringen fört en politik vars första – och sista – utgångspunkt har varit att en organiserad arbetarklass är det allra värsta hotet mot kapitalismen. Om den ”Nya högern” i Storbritannien har en enda tydlig egenskap handlar det om att den ser på världen i termer av klassmotsättningen mellan kapital och arbete och är villig att föra ett klasskrig utan några spärrar. Gruvarbetarstrejkerna 1972 och 1974 var avgörande för att denna militanta klassmedvetenhet och beslutsamhet skulle uppstå. För att tala med en av högerens mest populära journalistiska talesmän: ”Gammeldags Tories påstår att det inte pågår något klasskrig. Nya Tories har inga betänkligheter: vi är klasskrigare och vi tänker segra.”²

Och därmed har ett projekt – med besatthet – dominerat thatcherismens program: att använda staten för att krossa den organiserade arbetarrörelsens ställning. För att uppnå detta har staten använt sig av alla sina vapen, från lagar och polis till ekonomisk politik, till systemet för välfärd och social trygghet.³ [Hanteringen av] Gruvarbetarstrejken 1984-85 var ett resultat av denna besatthet och dess mest framträdande produkt till dags dato.

En annan ironi är att NSS till och med på sin egen ideologiska hemmaplan har gett slaget förlorat. Efter att först ha bestämt sig för att strunta i – i själva verket egentligen förneka – var fronten gick på slagfältet, dvs det verkliga klasskrig som fördes av ”de nya Tories”, valde de att bemöta thatcherismen på det retoriska planet. Men efter att redan ha gett upp den avgörande politiska striden genom att förneka själva dess existens och inskränka sitt motstånd till den ideologiska periferin, har de därefter fortsatt med att också ge upp den retoriska terrängen. Även om den ”Nya högern” har varit ovanligt öppen med sin förklaring om klasskrig, har den använt sig av en retorik av klasslöshet, vänt sig till ”folket” just i syfte att försvaga klassmedvetenheten bland sina klassmässiga motståndare, maskerat klassinnehållet bakom en ideologisk slöja av nationell säkerhet, heder, ära och gemenskap. I stället för att ge sig in i striden på den klassmässiga arenan har NSS i verkligheten slukats upp av en mystifikation. De har reducerat kampen för socialism till en ideologisk strid mellan ”diskurser” av höger- eller vänsterkaraktär. I denna strid är huvudmotståndaren ett *ideologiskt* spöke vid namn ”Thatcherism”. Denna spökliknande varelse – som grundligt har hypnotiserat det brittiska NSS – saknar till synes materiell grund och måste trollas bort med besvärjelser om en

² Peregrine Worsthorne, citerad i Huw Beynon, red., *Digging Deeper: Issues in the Miners' Strike*, London 1985, sid. 88.

³ Se Chris Jones och Tony Novak, ”Welfare against Workers: Benefits as a Political Weapon”, i *Digging Deeper*, sid. 87-100.

”populistisk” diskurs, en ”demokratisk” diskurs, ofta spetsad med stora doser patriotism och chauvinism för att locka bort ”folket” från thatcherismens magi.

Nya Tories har haft det långt mindre besvärligt än NSS med att förstå gruvarbetarstrejkens betydelse och bakgrund, även om de har missbedömt arbetarnas uthållighet och enighet och underskattat de enorma kostnader som konflikten skulle leda till. Åtminstone har de förstått den strategiska betydelsen av arbetarklassens organisationer och insett att den politiska kampens huvudarena finns i intressekonflikten mellan kapital och arbete. Andra aspekter på strejken, och vad den har att säga oss om sambandet mellan klass och politik, ligger med all säkerhet bortom Thatcherismens synkrets, men man kunde ha väntat sig att NSS skulle vara lite mer insiktsfulla. Som arbetarrörelsen gjort så ofta förut, har strejken visat att ”rent ekonomisk” klasskamp, även när målen är begränsade, har en unik förmåga att förändra det politiska landskapet och avslöja och konfrontera den kapitalistiska maktstrukturen, staten, lagar, polisen, som ingen annan samhällelig kraft kan. Den har åter visat hur erfarenheterna av ”ekonomisk” kamp stärker medvetenheten – få kunniga bedömare tror att gruvarbetarna och deras familjer någonsin mer kommer att se omvärlden på samma sätt som före strejken. Den har förmedlat nya kunskaper och avslöjat dolda tillgångar, gett upphov till nya attityder, relationer, solidaritet och organisationsformer,⁴ den har vidgat kamphorisonten och gång på gång brutit igenom barriären mellan den ”ekonomiska” och politiska sfären.

Motsättningen mellan NSS’ synsätt och klasskonflikternas realitet, som de framställs av de inblandade på bägge sidor, är märklig. Att förneka existensen av arbetarnas intressen och att förneka att dessa intressen gång på gång har fått uttryck i politiska termer, när erfarenheterna av kampen visat sina egna begränsningar och avslöjat de hinder som funnits, är att förneka hela den långa och smärtsamma historien av arbetarkamp. Hur är det möjligt att inte känna till att många av arbetarrörelsens viktigaste framsteg uppnått på just detta vis? När den ”ekonomiska” kampen har nått sin gräns, har den förflyttats till den politiska arenan, och strävan efter att tillgodose arbetarklassens intressen har då svämmat över sina ”ekonomiska” gränser och blivit politiska rörelser, där målen ofta varit uttalat socialistiska. Det inte minst betydelsefulla exemplet är naturligtvis bildandet av Labourpartiet.

Det har aldrig funnits någon tid då arbetarrörelsen inte, i en eller annan form, har utmanat kapitalet, även om det i en del länder periodvis rått lugn. Ofta har det skett i begränsad form genom krav på bättre förhållanden och arbetsvillkor mer anpassade till arbetarnas intressen och mindre till behovet av kapitalackumulation, men gång på gång har striden flyttat över till en bredare politisk front. Det som är speciellt anmärkningsvärt med arbetarkampens historia är i själva verket inte hur sällan arbetarklassen, för att gagna sina ”snäva” materiella intressen, har skapat politiska krafter av socialistisk karaktär, utan tvärtom hur ofta arbetarna återvänt till uttalat socialistiska rörelser trots upprepade svek – från Blum till Mitterrand, från Attlee till Wilson och Callaghan. Och vi får inte undervärdera de gånger då den kapitalistiska ordningen i sin helhet kraftfullt har utmanats av arbetarrörelsen, även om utmaningen slutligen gått upp i rök – som exempelvis i Italien eller Tyskland efter första världskriget.

Vår bedömning av arbetarrörelsens oppositionella kraft och dess socialistiska potential kan inte baseras på uppfattningen att den enda betydande utmaningen mot kapitalismen kommer att vara den sista och framgångsrika. Det vore absurt att utgå från att allt utom slutattacken är lika med en anpassning till kapitalismen och ett misslyckande för socialismen. Hur djup motsättningen är mellan arbete och kapital kan heller inte mätas utifrån det revolutionära våldet. En av de många paradoxerna med NSS är att man, samtidigt som anhängarna till den kraftfullt avvisar alla tankar på revolutionärt våld som en tänkbar utväg i utvecklade kapitalistiska demokratier, åtminstone indirekt tenderar att bara se de aktioner som tar sig

⁴ Se t ex *Digging Deeper*, del två, ”Digging in for Coal; the Miners and their Supporters”.

detta uttryck som verkliga utmaningar mot kapitalismen från arbetarklassens sida. Lika paradoxalt är det att just de personer som fördömer vad de anser vara krav på socialism omedelbart, och som föreställer sig att övergången ske på ett synnerligen gradvist sätt, också verkar avfärda alla försök från arbetarklassen att utmana kapitalismen som inte leder till omedelbart införande av socialism som inkonsekventa. Samtidigt lyfter man fram sociala rörelser som ingalunda angriper kapitalismens grunder som det virke som socialismen kommer att skapas ur. Och till sist är det djupt vilseledande att tala om en djup klyfta mellan "lägre" former av "ren" ekonomisk kamp och mer direkta politiska attacker på den kapitalistiska samhällsordningen, inte bara för att de mer omfattande striderna alltid vuxit fram organiskt ur mindre motsättningar, utan, vilket är viktigare, att båda har sina rötter i den grundläggande intressekonflikten mellan kapital och arbete. Det finns, med andra ord, ingen skarp gränslinje, varje sig historiskt eller strukturellt, mellan dessa former av kamp.

Ingen kan på allvar påstå att någon annan social kraft har utmanat kapitalets ställning lika skarpt som arbetarklassen, även när målen har varit klart begränsade och organisationen bedrägligt otillräcklig. Det bör emellertid tilläggas att arbetarrörelsen, trots alla sina begränsningar och sin institutionella konservatism, mer konsekvent än någon annan samhällsgrupp har stått på den sida som vänstern betraktar som värdefull och progressiv – inte bara i de frågor som direkt har att göra med löntagarnas materiella klassintressen, utan de som berör "universella mänskliga nyttigheter" som fred, demokrati och ett "ansvarsfullt samhälle". Detta gäller i stort och även i det allra "värsta fallet", USA. Om arbetarrörelsen fortfarande har mycket att lära om den fulla betydelsen av mänsklig frigörelse, och om det fortfarande återstår för den att skapa organisationsformer som gör det möjligt att leva upp till utmaningarna, så har det historiskt inte funnits någon samhällsgrupp som ens kommit i närheten av arbetarrörelsens betydelse i kampen för frigörelse, oavsett om det handlar om visionerna, omfattningen av den frigörelse som varit målet eller graden av framgångar.

II

Både de historiska vittnesbörden och den strukturella motsättningen mellan kapital och arbete berättar om något helt annat än vad NSS har att komma med. Man kan därför inte låta bli att undra över vad NSS egentligen är ute efter när de förnekar sambandet mellan arbetarklass och socialism, eller till och med mellan ekonomiska villkor och politiska krafter i allmänhet. Åter påminns vi om att NSS inte växte fram i en tid då motsättningarna mellan arbete och kapital hamnat i skymundan, utan snarare då klassmotsättningarna var mer akuta och påtagliga. Det vore intressant att spekulera om de historiska och sociologiska orsakerna till detta märkliga avståndstagande från verkligheten – t ex om det handlar om det ideologiska kännetecknet på ett specifikt samhällsintresse i sig. Hur som helst kan vi i varje fall klarlägga deras felaktiga teoretiska grunder.

NSS baserar sig på en djup missuppfattning om vad det innebär att, som marxister traditionellt har gjort, säga att kapitalismen lagt grunden för socialismen och att arbetarklassen är den revolutionära klassen. Enligt den marxistiska halvmesyr som NSS har frammanat, för att sedan göra ner, kommer det att ske en automatisk, mekanisk och motsättningsfri övergång från kapitalism till socialism. Mer specifikt utgör denna marxism en grov teknologisk determinism där produktivkrafternas utveckling – betraktade som en naturlig, neutral process – oundvikligen och mekaniskt skapar en enad och revolutionär arbetarklass. Med andra ord står och faller marxismen med huruvida en enad arbetarklass som är omedelbart inriktad på socialism kommer att uppstå direkt ur de kapitalistiska produktionsförhållandena och produktivkrafternas utveckling. Eftersom historien tydligt har avvisat all sådan mekanisk determinism faller hela det marxistiska projektet ihop, om man får tro NSS. Här finns inget som påminner om Marx egen komplexa och subtila förståelse för kapitalismens förmåga att åstadkomma de möjligheter och motsättningar, och alls inte någon mekanisk konsekvens, som

sätter upp socialismen på historiens dagordning på ett sätt som aldrig tidigare har skådats. Här saknas också hans syn på en arbetarklass som inte är någon mekanisk avspeglning av den teknologiska utvecklingen, vars ”historiska uppgift” bara är att (automatiskt) kollektivt ta över de produktivkrafter som kapitalismen skapat, utan i stället en klass med möjligheter till ett klasslöst samhälle, eftersom dess egna intressen inte fullt ut kan tillgodoses utan att klasserna avskaffas och eftersom dess strategiska plats i kapitalets produktion ger den en enastående möjlighet att krossa kapitalismen.

Problemet handlar emellertid inte bara om en felaktig tolkning av Marx, utan om en mer fundamentalt om än djupt otillräcklig syn på historien som en bestämd process – en verklig process, till skillnad från en godtycklig serie tillfälligheter som i bästa fall hålls samman av diskussionens logik. För det som ligger under denna tolkning av marxismen är den grova tvådelade uppfattning, som vi redan har konstaterat präglar NSS (och som är en del av dess strukturalistiska arvegods), att där det inte finns någon absolut determinism råder absolut slump. Här finns inte mycket utrymme för historiska relationer, *villkor*, eller *möjligheter*, bara slumpmässiga sammanhang eller ”konjunkturer”.

Detta är kanske ännu ett inslag i NSS sätt att förkasta arbetarklassen som revolutionär faktor. På något vis har det blivit en vedertagen sanning, också inom vänstern, att själva tanken på en kollektiv historisk aktör är en metafysisk abstraktion, och en av de mer skadliga delarna av det hegelianska arv som överlevt i marxismen, fyllt av risker för despoti och förtryck. Det finns, enligt detta synsätt, inget brott som är så avskyvärt att det inte kan rättfärdigas av dem som uppger sig agera ”för den universella klassen”, denna mytomspunna kollektiva representant, det revolutionära proletariatet.

Men varför skulle det vara så? Betänk alternativet. Om en kollektiv representant saknas måste historien göras av individer som agerar självständigt, eller av Stora Män och/eller Stora Kvinnor, i annat fall finns inga mänskliga representanter över huvud taget i historien – och då är alla politiska rörelser ett självbedrägeri och bortkastad tid. Även det mest begränsade politiska agerande, även det mest ”moderata” politiska program, där det förutsätts att folk medvetet kan ingripa och forma samhället, hur blygsamt det än må vara, tar sig oundvikligen form av en kollektiv representant, om så bara ett politiskt parti. Det finns inget metafysiskt över detta antagande. Inte heller är det fantasifullt att anta folk kan enas bakom någon princip om enhet, något gemensamt mål och engagemang, under försöken att uppnå vissa gemensamma mål.

Det är inte heller orimligt, eller metafysiskt, att anta att sådana gemensamma mål och engagemang sannolikt kommer att grundas på vissa gemensamma samhälleliga omständigheter och erfarenheter. I själva verket skulle antagandet att politiska rörelser inte behöver grundas i rådande samhälleliga identiteter och intressen i bästa fall vara fantasifullt och i värsta fall ytterst farligt. Är det tänkbart att ett politiskt program skulle kunna utformas helt utan kontakt med omedelbara sociala villkor och intressen hos någon levande mänsklig varelse, utan några antaganden om vilken sorts människor som skulle kunna samlas kring det? Och går det att föreställa sig en politisk rörelse som skapats genom att man bara har utropat ett program och sedan lutat sig tillbaka i väntan på att det ska kunna utöva sin magnetiska kraft? Sannolikt kan man säga att politiska rörelser i allmänhet bygger på existerande kollektiva identiteter och vänder sig till existerande kollektiva intressen – dvs intressen som får folk att ansluta sig genom att de tillhör grupper med identifierbara gemensamma intressen. Politiska rörelser utan en sund bas i existerande samhälleliga gemenskaper och utan att bestämt vägledas av existerande samhälleliga intressen har tenderat att gå åt två håll: i bästa fall har de, i brist på egna sociala rötter, blivit redskap för det härskande intresset – socialdemokratiska partier har mer än en gång, oavsett om det varit medvetet eller inte, blivit ombud åt kapitalet när de har avlägsnat sig från sin grund i arbetarklassen. I värsta fall har politiska rörelser utan klara

sociala rötter urartat till just den despotiska godtycklighet som kritiker felaktigt tillskrivit den marxistiska synen på det revolutionära proletariatet. I själva verket kan man hävda att den mest metafysiska – och potentiellt farligaste – uppfattningen om historiska representanter är att de bara består av Kommunikation eller Idé. Om risken för despotism finns någonstans, så finns den med säkerhet här, i uppfattningen om en Idé som förkroppsligas i bärarna av en diskurs, som kommer att skapa sociala gemenskaper – såsom ”folket” – där ingen tidigare existerat, ur en formlös massa utan egen social identitet.

Vad är då det specifika med marxismens syn på den kollektiva representanten, den revolutionära arbetarklassen? Den första förutsättningen är naturligtvis att produktionen är avgörande för människans existens och samhällslivets organisation. (Det kan inte nog understrykas att NSS förkastande av marxismen börjar här, med ett direkt förnekande av detta elementära faktum och allt som följer av detta.) Utifrån antagandet att politiska rörelser måste ha sin grund i samhällseliga relationer och intressen blir den för marxismen avgörande frågan vilka samhällseliga relationer och intressen som sammanfaller med, och ger den säkraste grunden för, ett politiskt projekt som har som mål att omvandla produktionsförhållandena och avskaffa klasserna? Marxismens svar är att det finns något som heter arbetarklassen, en samhällsgrupp som genom sin plats i produktionsförhållandena och utsugningen delar vissa grundläggande intressen, och att dessa klassintressen sammanfaller med socialismens viktigaste mål, att avskaffa klasserna, och mer specifikt en klasslös förvaltning av produktionen av de direkta producenterna själva.

Det innebär inte att arbetarklassens förhållanden direkt gör att dess medlemmar kommer att ha socialismen som sitt omedelbara klassmässiga mål. Däremot innebär det att endast de kan föra socialismens sak framåt (fast inte fullständigt genomföra den) även utan att uppfatta socialismen som sitt klassmässiga mål, genom att driva sina materiella klassintressen, på grund av att dessa intressen till sin natur strider mot kapitalismens klassexploatering och en klassdominerad organisering av produktionen. Eftersom arbetarklassens materiella intressen inte kan tillgodoses inom de existerande samhällsförhållandena, och eftersom kampen för dessa intressen oundvikligen kommer att stöta på motstånd från kapitalet, kommer kampprocessen att avslöja sina egna begränsningar, spilla över till den politiska scenen och föra kampen närmare den kapitalistiska maktens centra. Eftersom arbetarklassen i sig skapar kapital, och eftersom organiserandet av produktionen och tillägnandet försätter den kollektive arbetaren i centrum för hela den kapitalistiska strukturen, så kommer arbetarklassen dessutom att besitta en unik förmåga att krossa kapitalet. Villkoren för produktionen, och för arbetarkampen, är också av den karaktären att de uppmuntrar arbetarnas organisering i en kollektiv kraft med potentialen att verkställa detta. Detta innebär inte att arbetarklassen politiskt direkt står till förfogande för att ta hand om kampen för socialism. Det innebär bara att socialisternas organisatoriska och politiska insatser kommer att vara mest fruktbara om de ägnas åt att ena arbetarklassen och tjäna dess intressen medan gränserna för klasskampen drivs framåt. Att – som NSS hela tiden gör – säga att klasser aldrig är politiska ombud, även om det helt klart är sant i begränsad mening, är därför helt missriktat.

Det finns ett unikt kännetecken hos socialismen som ger ännu större kraft åt marxisternas argument att revolutionen måste vara arbetarklassens egen frigörelse: även om kampen mellan utsugare och utsugna varit ett viktigt inslag i alla omvandlingar av produktionsförhållandena, så har ingen annan samhällsrevolution någonsin placerat den gamla ordningens utsugna klass i centrum för den nya. Ingen omvandling av produktionsförhållandena har haft den utsugna klassens intressen som sitt främsta mål, oavsett hur mycket dessa intressen kan ha drivit på revolutionen. Än mer konkret är det bara socialismen som både förutsätter en kontinuitet mellan de direkta producenterna under den gamla ordningen och den nya, och att dessa direkta producenter själva ska förvalta den samhällseliga organiseringen av produktionen. Det

marxistiska projektet har som utgångspunkt att den kollektive arbetaren under den utvecklade industrikapitalismen kommer att vara den direkte producenten under den socialistiska samhällsordningen, och att den socialistiska demokratin kommer att bestå av de fritt förenade producenternas självorganisering. Om inte arbetarklassens klassintressen styr dem in i politisk kamp och omvandling av produktionssättet så kommer det socialistiska projektet att förbli tomt och bara ett utopiskt mål. Det innebär inte att socialismen är oundviklig, bara att den kommer att förverkligas på detta sätt, eller också inte.

III

Av både av strukturella och historiska grunder finns således starka skäl som talar för att man organiskt ska knyta samman arbetarklassen med det socialistiska projektet, och detta har de nya "sanna" socialisterna ännu inte något svar på. Men kanske talar vi förbi varandra, för till syvende och sist är det inte alls socialismen som är teoretiskt och politiskt avgörande för NSS, utan bara valsegrar. När vi väl har förstått att logiken i deras argumentering handlar om val, när vi väl godtagit att deras mått på framgång och misslyckande har mycket lite att göra med förutsättningarna för att upprätta socialismen och allt att göra med att bygga framgångsrika valallianser, då kommer det kanske inte att göra oss mer nöjda med icke-korrespondensprincipen som historieteori, men det blir åtminstone meningsfullt i politisk mening.

Men om vi inte bara fortsätter att mäta avgörande politiska trender i valstatistik, utan med socialistiska mål som måttstock, måste erfarenheterna av arbetarkampen få oss att dra helt andra slutsatser. Poängen är här inte att valpolitik egentligen skulle vara skadlig, eller i varje fall onödig, för den socialistiska omvandlingen, utan i stället att valsegrar, eller till och med maktövertagande med andra medel, i sig inte är målet för den socialistiska kampen och därför inte kan vara det mått vi använder för att bedöma arbetarpolitikens framgångar. Det är här som logiken som står i centrum för NSS program bryter samman: man utger sig för att föra socialismens sak framåt genom en politik vars kriterium inte är socialism utan seger i val.

Två mycket skilda former av politisk logik härrör från dessa olika kriterier, som inte har särskilt mycket att göra med motsättningen mellan parlamentarisk reformism och revolutionär inriktning på uppror. NSS logik antyder att vi kommer att närma oss socialismen genom att avlägsna oss från den. Den tuktar vänstern för att kräva "socialism nu!" när folk inte är redo för den och framhåller att (t ex) Labourpartiets misslyckande beror på att man har hållit fast vid en gammalmodig politik inriktad på arbetarnas intressen. Man lyckas på en och samma gång hävda att arbetarpolitik måste överges eftersom den är till förfång för de socialistiska målen, och att dessa mål kommer att befrämjas om man vädjar till politiska intressen som är än mindre avpassade till socialismen.

Den andra logiken går ut på att om folk inte är "redo" för socialism (men hur ofta har de egentligen fått möjlighet att välja?) så är det fel att inta ståndpunkter som leder bort från socialismen i stället för mot den. Frågan blir då: hur kan en socialistisk rörelse arbeta för mer omedelbara, "icke revolutionära" mål utan att obönhörligt hamna vid sidan av vägen till socialismen, samtidigt som man vidgar kamphorisonerna och bygger en enad och kraftfull politisk kraft för att gå vidare? Med andra ord, det som frågan handlar om är inte hur man bäst skapar en parlamentarisk majoritet – eller ens tar makten – på snabbaste och enklaste sätt, utan vilka kortsiktiga politiska mål som är realistiska under rådande förhållanden och också önskvärda utifrån ett socialistiskt perspektiv och som kan bidra till att främja kampen för socialism. Det mest närliggande svaret tycks vara att eftersom arbetarklassens intressen står i inneboende motsättning till kapitalets intressen, på ett sätt som ingen annan samhällskraft gör på samma direkta vis, eftersom både kapitalismens och socialismens struktur vilar på samma arbetarklass och eftersom ingen socialistisk rörelse någonsin har uppstått utan att ha sprungit fram ur de politiska krafter som företräder arbetarnas intressen, så blir en konsekvent kamp

för dessa intressen, som också kommer att bli förtroendeskapande, det omedelbara politiska program som bäst håller oss på rätt kurs i kampen för socialism.

I detta avseende har ultravänsterns kritik av socialdemokrati, reformism och ”trade-unionism” tenderat att bli nästan lika vilseledande som NSS-kritiken av marxismen och paradoxalt nog av liknande skäl. Vänstern angriper ofta socialdemokratien för att den alltför mekaniskt håller fast vid arbetarklassens snäva ”ekonomistiska” intressen – och då struntar man i att socialdemokratiska regeringar snarare haft en tendens att *förråda* arbetarnas klassintressen. Utgångspunkten verkar vara att ”ekonomistiska” intressen inte bara är ofullständiga eller otillräckliga, utan i själva verket står i *antagonistisk* motsättning till kampen för socialism. Den sortens antagande tycks ligga bakom karakteriseringen av trade-unionism som ett *hinder* för revolutionen och inte som en begränsad form av klassmedvetande, som uttryck för just de samhällseliga krafter och intressen som en revolution kan byggas på. Den naturliga följden av dessa antaganden är att en ändamålsenlig politik inte kommer att växa fram ur arbetarnas ekonomiska kamp utan måste tillföras utifrån.

Det är värt att tillägga att när politiska partier som är historiskt baserade i arbetarklassen, som labourpartiet, har svikit lojaliteten mot sina anhängare, så har det inte berott på att de blint satsat på socialistiska mål mot rådande stämningar bland väljarna – vilket, oavsett vad torypressen påstår, labourpartiet aldrig gjort. Inte heller har det – som NSS vill få oss att tro – berott på att de har tjänat arbetarklassens intressen på bekostnad av något förment gemensamt bästa eller nationellt intresse. Tvärtom har de mest dramatiska valkatastroferna inträffat när sådana partier alltför beslutsamt avlägsnat sig från, och rent av förrått, klassintressena hos sin naturliga bas. Försöket att ”bredda väljarbasen” genom att överge sin naturliga hemhörighet har alltid varit en tvivelaktig strategi för denna sorts partier.

Därmed handlar det inte om huruvida labour har förlorat på grund av att det varit för ”radikalt” eller inte tillräckligt radikalt, eller ens om det alltför mycket eller för lite har hållit fast vid gamla socialistiska program, utan i stället huruvida det, i regeringsställning, haft tillräckligt nära band till sina sociala rötter, om det varit tillräckligt trogna arbetarbasens intressen, för att överhuvud taget kunna ha någon ”naturlig” väljarbas. De två senaste labourregeringarna – 1964-70 och 1974-79 – har t ex bägge besegrats efter en tid i regeringen som främst har präglats av attacker på fackliga rättigheter och arbetarnas intressen – en stram inkomstpolic, det beryktade *In Place of Strife* [en vitbok publicerad 1969 av dåvarande labourregeringen i syfte att minska fackföreningarnas ställning, ö.a], övergången till monetarism – som bara har förts vidare och utvecklats av Thatcherregimen. Under sådana omständigheter, då arbetarklassens ”naturliga” parti upphör att representera sina väljares intressen, är det inte underligt om – bortsett från känslan av svek som i sig kan vara nog för att driva bort väljare – andra, i normala fall sekundära, faktorer tar över när det gäller väljarnas preferenser. Det är i sådana stunder, när det saknas ett tydligt politiskt uttryck för klassintressen, som folk, tillfälligt eller utan något större engagemang, kan svara på ”förkunnelser” som strider mot deras egna samhällseliga intressen.

Den marxistiska uppfattningen om arbetarklassen som ”kollektiv representant” förutsätter att målet för den politiska kampen inte är att ta makten vare sig genom val eller kupp, utan i stället att avskaffa klasserna. Att ta makten är otvivelaktigt ett nödvändigt steg i samhällsombandlingen, men det är ett verktyg och inte själva målet för klasskampen. Vad det gäller är därför inte bara de relativa förtjänsterna med valtaktik och utomparlamentarisk kamp. Olika situationer kommer att kräva olika metoder för att nå makten, bl a strategier i samband med val. I utvecklade kapitalistiska demokratier kommer ingen rörelse som helt är emot att ställa upp i val sannolikt att bli något annat än obetydlig och marginell. Och det vore absurt att bortse från att all makt i samhället är koncentrerad till staten. Men även när målen är

begränsade måste den parlamentariska politiken alltid vägledas av socialismens mål och klassernas slutliga avskaffande.

Att politiska arbetarorganisationer som labourpartiet har misslyckats med att agera som ombud för övergången till socialismen – bortsett från det äkta engagemang för socialismen som många av dess medlemmar otvivelaktigt hyser – går till stor del att härleda från att man har godtagit den parlamentariska logiken – precis som NSS – där målet för det politiska agerandet och retoriken just är att åstadkomma ”särskiljandet” mellan politik och klass. Samma logik har också i själva verket framtvingat den strikta åtskillnaden mellan politisk och ekonomisk kamp, inte bara genom att man anslutit sig till den skarpa skiljelinjen mellan politiska frågor och rent ”ekonomiska” konflikter, utan också genom att man har godtagit den än mer skarpa åtskillnaden mellan parlamentariska och utomparlamentariska domäner. Det som mer än något annat har handikappat labourpartiet som redskap för arbetarnas organisation och mobilisering är inte bara den djupt rotade acceptansen för rent valtaktiska principer, utan den snävt definierade synen på politik som parlamentarisk aktivitet. Detta lösgörande av politiken från allt som luktar klasskonflikt – i viss mening det ultimativa bekräftandet av principen om åtskillnad mellan klass och politik – har ända från början utgjort den fasta berggrunden för kapitalismens hegemoni. Det underförstådda antagandet i denna syn på politik är att staten står över klasskonflikter, att den kan och bör representera en ”nationell gemenskap”, som överskrider klassmässiga särintressen – ett antagande som har haft en lång och ihärdig tradition inom det brittiska labourpartiet alltsedan Ramsay MacDonalds dagar.

Gruvarbetarstrejken är återigen en dramatisk fråga. Så här har en iakttagare sammanfattat labourpartiets roll under konflikten 1984-85 och det som den hade gemensamt med partiets agerande 1926:

En analys av de två partiledarnas reaktion på konflikterna 1926 och 1984 visar på en rad gemensamma drag: ovilja att bli inblandad i frågan, understödd av förhoppningen om att konflikten gick att undvika, stora tvivel på gruvarbetarnas taktik, ihärdiga krav på att staten skulle agera som medlare, stor oförmåga att ge uttryck för det missnöje som fanns i gruvsamhällena och bland en del parlamentsledamöter över polisens insatser.

Likheterna visar på vissa varaktiga teman inom labours politik som skär tvärsöver det som skiljer 1926 från 1984. Vid båda tillfällena försökte ledarna upprätta en skarp åtskillnad mellan ekonomiskt och politiskt agerande. Detta framgick när MacDonald avfärdade sympatiaktioner och i Kinnocks påstående att: ”Det går inte, och finns inget som rättfärdigar, att fälla en brittisk regering på något annat sätt än via valurnan.” Den sortens uttalanden ignorerade konflikternas politiska dimensioner och upprättade en förenklad bild där facklig kamp endera siktade på att avsätta regeringen eller var snävt ekonomisk. Vägran att tänka sig något mitt emellan satte stopp för möjligheterna att skapa verkliga samband mellan facklig kamp och politisk mobilisering.

Oviljan har kopplats till ett intresse av att tona ned klassfrågans vikt som grund för en socialistisk frammarsch. För MacDonald var detta en del av en mer allmän uppfattning om att klasstrider och klassbaserade organisationer inte öppnade någon väg till socialismen, i Kinnocks fall var det kanske den mer pragmatiska uppfattningen att förändrade sysselsättningsmönster gav mindre utrymme för en konventionell klassbaserad politik.

... I båda fallen såg labourledarna staten som en i huvudsak neutral instans som kunde stå för försoning. Å ena sidan betraktades staten som ett viktigt redskap för att lösa sådana konflikter, å andra sidan fanns en tilltro till den brittiska statens allmänna liberalism, vilket ledde till att labourledarna inte kunde uppfatta vad som verkligen låg bakom polisens agerande ute i gruvområdena. En sådan syn på staten återfinns inte bara i labours reaktioner på ekonomiska konflikter, den har dominerat partiets tänkande ända från början ...⁵

⁵ David Howell, ”Where’s Ramsay MacKinnock? Labour Leadership and the Miners” i *Digging Deeper*, sid. 194-196.

Labourpartiets syn på politik har således hämmat dess förmåga att företräda arbetarklassens intressen också inom de snäva gränser som parlamentarismen utgör. Det har sannerligen inte varit tal om att spela någon roll i organiserandet av klasskampen och skapa klassenhet. För labourpartiet, i varje fall på officiell nationell nivå, handlar politik inte om att organisera folk i gemensam kamp, eller åtminstone inte i klasskamp. Helt klart är det ingen uppgift för ett sådant socialistiskt parti att ena och organisera arbetarrörelsen utanför det parlamentariska området. För ett sådant parti kan det till och med bli en plikt att ta avstånd från utomparlamentarisk klasskamp, kanske rent av omintetgöra ett politiskt agerande utanför parlamentets heliga lokaler.

Med den nya ”sanna” socialismen har denna ganska gammalmodiga syn på politik fått sitt yttersta teoretiska uttryck. NSS hållning till gruvarbetarstrejken illustrerar detta. Ett typiskt angrepp svarade Gavin Kitching för i en obehaglig och kortfattad replik på Raphael Samuels kritik mot Michael Ignatieff.⁶ Om gruvarbetarna inte har lyckats uppnå sina omedelbara mål, skriver Kitching, så ligger skulden hos ledningen för gruvfacket NUM, som svikit sina medlemmar framför allt genom att inte söka något stöd inom fackföreningsrörelsen – eller betydande delar av den – innan man inledde strejken. De verkar ha utgått från, skriver han – som ett eko av Jimmy Reid – att ”när gruvarbetarna satte igång sin kavalleriattack skulle stödtrupperna snart ansluta sig” och detta felaktiga antagande kan inte ha varit baserat på ”något annat än en känslomässig syn på arbetarklassen”. Stödet från andra arbetare kunde inte komma – ”eller i varje fall bara i fragmentarisk form” – eftersom ”folk inte var övertygade – som folk – om det rättvisa i gruvarbetarnas kamp”. Kitching, som uttolkar och backar upp Ignatieffs åsikter, hävdar att ”om inte [arbetare i kraftindustrin, hamnarbetare, järnvägsarbetare och lastbilschaufförer] var övertygade – som individer – så tänkte de heller inte agera, dvs de identifierade sig inte först och främst som ’arbetare’, där maningar till ’solidaritet’ skulle leda till en ’automatisk’ och ’självklar’ uppslutning.” Och om dessa individer kunde ha fått stödja gruvarbetarna, så hade det varit möjligt bara genom att övertyga dem – via kommunikation? – som medborgare (och givetvis inte genom att organisera dem politiskt kring gemensamma intressen som *arbetare*). Och i linje med Ignatieffs syn på nationell gemenskap ”det som skulle ha övertygat hamnarbetarna som medborgare, järnvägsarbetare som medborgare, skulle också ha övertygat många andra medborgare”.

Kitchings analys är avslöjande, och helt i överensstämmelse med NSS’ grundläggande förutsättningar. Det må vara sant eller inte att andra arbetare – antingen ”som folk” eller i någon annan okänd form – inte var övertygade om det rättvisa i gruvarbetarnas kamp. De kan ha varit så att folk – som arbetare – hölls tillbaka av den osäkerhet som det rådande ekonomiska läget innebar. Men det helt enastående i Kitchings resonemang är frånvaron av *politik* och det ansvar som låg hos – hans – labour. Djävulen själv, Arthur Scargill, och de övriga i ledningen för NUM klarade inte av ”sin plikt att övertyga några av medborgarna om det *rättfärdiga* i gruvarbetarnas krav och handlande”, men tydligen hade heller inte Neil Kinnock och labourpartiets ledning någon sådan förpliktelse – de var i själva verket tvingade att ifrågasätta det ”berättigade” i gruvarbetarnas kamp och bistå regeringen med att splittra arbetarrörelsen. Och de var definitivt inte tvungna att göra något för att försöka organisera kampen.

Åter saknar vi här en uppfattning om klassorganisering som politisk uppgift – en politisk uppgift som inte har att göra med att arbetarklassens intressen måste skapas på konstgjord väg, inte ens på grund av att klasskänsla och intressen kan vara underordnade andra känslor och intressen, utan helt enkelt på grund av att förverkligandet av *gemensamma intressen* i *gemensam handling* kräver organisering och samordning. Utan tvekan har politiska organisa-

⁶ *New Statesman*, 11 januari 1985; *New Statesman*, 25 januari 1985.

tioner en skolande roll att spela för att främja klassmedvetenheten, men vi måste också medge att oförmågan att få ”objektiva” klassförhållanden att utmynna i gemensamt politiskt agerande inte beror på sviktande medvetenhet – eller, än värre, att klass och klassintressen inte skulle existera – utan kort och gott en fråga om *logistik*. Är det verkligen rimligt att föreställa sig att arbetare som är uppdelade på olika arbetsplatser, industrier och regioner, som hela tiden utsätts för kapitalets och statens försök att splittra dem, att utnyttja skillnaderna bland dem – i inkomster, ställning i arbetsprocessen, kön, ras – och förvandla *skillnaderna* till *splittring*, oavsett hur mycket de delar klassens erfarenheter och intressen, att dessa arbetare spontant och automatiskt ska förvandlas till en organiserad politisk kraft? Och ändå är det vad NSS begär för att rättfärdiga sin syn på marxismen och kopplingen mellan politik och klass. Om detta inte sker så beror det, enligt NSS, på att det över huvud taget inte finns någon ”avgörande” koppling. Om inte arbetarklassen hoppar fram fix och färdig ur kapitalismen som enad, organiserad kraft tågandes mot socialismen, så finns inget avgörande samband mellan arbetarklassens intressen och socialistisk politik. Egentligen har vi förmodligen inte ens rätt att alls tala om klassintressen. Åter ställs vi inför falska alternativ: antingen kliver arbetarklassen fram spontant och automatiskt som organiserad revolutionär kraft, eller också finns i själva verket inget sådant som ”arbetarklass” och inga arbetarklassens intressen. Bara folk med slumpartade identiteter som går att förhandla sig fram till via kommunikation.

IV

Principen att klasskampen måste vara den röda tråden i den socialistiska politiken är inte bara en slogan, ett av de trosvisna inslagen i ”ortodox” eller ”vulgärmarxism”. Den får verkliga praktiska konsekvenser, som bör påverka vår syn inte bara på de politiska målen utan också på partipolitikens mest elementära delar. Dessa olika synsätt måste också erkännas *teoretiskt*, i teorier om klass, ideologi och stat. NSS baserar sig i såväl teori som praktik på ren valtaktik, där valseger i själva verket blir ett mål i sig. Partipolitikens inriktning på val – som till stor del består av att lappa ihop allianser som kan hålla samman en parlamentarisk majoritet – avspeglas i NSS’ teorier om ideologi och klass. Aktuella ideologier och politiska hållningssätt, hur tillfälliga och ytliga de än må vara, behandlas därför som om de vore det främsta och absoluta i bestämningen av klass, dvs klassbestämningen blir helt underordnad ideologiska och politiska tillfälligheter. Detta stämmer väl in på logiken med valallianser, som har skapats genom att ta folk ”som de är” och låta ideologiska ”gemensamma nämnare” skylla över grundläggande sociala motsättningar och skymma skillnaderna mellan absoluta klassbarriärer och tillfälliga, slumpmässiga klassmotsättningar.

Om däremot den politiska verksamheten styrs av socialismen som mål och formas efter klasskampens ändamål i syfte att leda till klassernas avskaffande, då är det helt uppenbart att denna valtaktiska logik inte ens räcker för att bygga upp valstrategier. Om ett politiskt parti eller en rörelse inte bara är en valmaskin utan också ett redskap för mobilisering, kamp och ideologiska förändringar för en socialistisk omvandling, då kan den inte baseras på flyktig social förankring och ytliga opportunistiska band. För att bli bestående måste den söka efter mer grundläggande och varaktiga samhälleliga band och som drivkraft måste den vända sig till intressen som står långt närmare samhällets materiella grunder, intressen som sammanfaller med socialismens mål. Om, med andra ord, ett politiskt parti eller en rörelse har som mål att ge sig in i kampen om makt, via val eller på annat vis, samtidigt som det agerar för massmobiliseringar och ideologisk omvandling, om det driver dagskrav som samtidigt befämjar kampen för socialism, då måste det partiet eller den rörelsen framför allt vara ett klassparti, som vägleds och organiseras kring arbetarklassens intressen.

Det råder inget tvivel om att den socialistiska rörelsen måste hitta nya organisationsformer för arbetarklassen och nya sätt att införliva de strävanden efter den frigörelse som ”de nya sociala rörelserna” ger uttryck för. Erfarenheterna av gruvarbetarstrejken har åter pekat ut vägen

framåt, visat på nya möjligheter till solidaritet, nya organisationsformer och nya kontaktpunkter mellan arbetarkampen och andra sociala rörelser. Men för en socialistisk organisation måste den främsta principen förbli sambandet mellan arbetarklassens intressen och en socialistisk politik. Om inte klasspolitiken blir den kraft som binder samman all kamp för frigörelse så kommer de ”nya sociala rörelserna” att stanna kvar i den rådande samhällsordningens utkanter och i bästa fall periodvis och tillfälligt kunna visa på folkligt stöd, men vara dömda att lämna den kapitalistiska samhällsordningen intakt med alla dess försvarsvallar mot mänsklig frigörelse och förverkligande av det ”universellt mänskligt nyttiga”.

Eftersom statsmakten används för att utkämpa klasskriget på kapitalets sida kan det inte vara den socialistiska rörelsens uppgift att, som NSS-projektet pläderar för, skilja politik och klass åt. Tvärtom är huvuduppgiften att uppmuntra och bygga på de politiska drivkrafter som växer fram ur arbetarklassens intressen och kamp. Helt klart ingen lätt uppgift. Även när gemensamma klassintressen för dem samman, är ett gemensamt agerande av vitt spridda och olikartade grupper inom arbetarklassen är inget som kommer att ske spontant. En enad arbetarklass i den meningen är förvisso inte någon direkt ”gåva” från produktionsförhållandena. Men det är alls inte samma sak som att säga att det inte skulle gå att bygga block av socialistisk politik genom den kamp som, i stor eller liten skala, förs mot kapitalet och har utgjort arbetarklassens historia, eller att någon bättre grund för socialismen skulle gå att hitta någon annanstans. Det finns många hinder för klassorganiseringen, men att betrakta dessa hinder som om de vore absolut avgörande, oundvikligt överskuggande gemensamma klassintressen, vore att godta just den mystifikation som bevarar kapitalismens hegemoni.

Det finns oerhört mycket att lära av de tusentals exempel på arbetarkamp som har förekommit i Storbritannien och på andra håll. Framför allt har de visat att även om kampen är lång och besvärlig, så finns råmaterialet till socialismen där i arbetarklassens intressen, solidaritet och strategiska förmåga. Dessa strider har både genom sina framgångar och nederlag visat oss vad som kan uppnås om arbetarrörelsen hade ett politiskt verktyg som var redo att utföra sitt verk, de enorma mål som skulle kunna uppnås om alla isolerade strider och delstrider för frigörelse och ”det universellt goda” kunde enas. Inte genom några kommunikationens spöken eller ytliga band i samband med val, utan genom en verklig *klasspolitik*.